

Възрожденското търговско предприемачество – историографски аспекти

Commercial Entrepreneurship during the Bulgarian National Revival Period – Historiographical Aspects

Ивайло НАЙДЕНОВ
Ivaylo NAYDENOV

Abstract. *The present work examines accumulated historiographical knowledge devoted to commercial entrepreneurship throughout the Bulgarian National Revival period. Monographs, essays, investigations, brief scientific communications, documentary editions, and handbooks are the publications analyzed. The main authors' theses are presented and discussed.*

The stages of Bulgarian historiography are described, as well as the elements that influence knowledge development on the specified topic. The accomplishments and drawbacks of acquired scientific knowledge are described. Particular emphasis is placed on the areas that require more investigation.

Three stages in the evolution of historiography on Bulgarian entrepreneurship are described. First, following Bulgaria's freedom from Ottoman domination until 1944. The following stage is related to the September 9, 1944 coup and the implementation of the Marxist-Leninist scientific paradigm in historical science. It lasted till 1989. The era following November 10, 1989 is given separately, with its own set of characteristics.

Separate sections of the essay discuss the opportunities for researchers who focused their scientific efforts to the study of entrepreneurship during the National Revival period.

Keywords: *Bulgarian National Revival period; historiography; commercial entrepreneurship*

1. Що е търговско предприемачество? Терминологичните репери на изследването

Акцент в настоящата глава е т.нар. търговско предприемачество, при което стопанските агенти, които го практикуват, играят ролята на посредници между производителите и пазара. Тяхната функция може да се определи като арбитражна т.е. те решават от къде да си набавят стоката и къде да я пласират. Целта на предприемача е да извлече изгода (*печалба*) от продажбата на закупените стоки. Рискът и несигурността съпътстват дейността му. Необходима е гъвкавост, съобразителност и умение за ориентиране вменящите се пазарни условия. Предприемачите създават и направляват социални мрежи, чрез които вършат стопанската си дейност и си набавят информация (вж. напр. Basu, Casson, Wadeson, Yeung (eds.), 2006; Коев, 2016; Yordanova, Kolarov, 2022, pp. 10 – 35 и цит. източници).

Темата за предприемачеството изобщо и в частност – за търговското предприемачество, отдавна е привлякла вниманието на специалисти от различни научни области в цял свят (вж. напр. публикациите в: Basu, Casson, Wadeson, Yeung (eds.), 2006). Към темата проявява интерес т.нар. бизнес история, която е клон на стопанската история и която има своите традиции като изследователско поле и университетска дисциплина в САЩ и в Западна Европа (Claus, Marriott, 2023, pp. 155 – 161; Amatori, Jones, 2003).

Стопанските дейци от епохата на Българското възрождане практикували посочения вид предприемаческа дейност. Те са както едри търговци (*ангросисти*), занимаващи се с мащабна износно-вносна дейност, така и средни, и дребни търговци, чиято активност е по-ограничена. Често се занимавали с комисионерство. Едрите предприемачи практикували паралелно и други стопански дейности – лихварство, откупуване на данъци, снабдяването на османската държава с продоволствия. Някои наченали кариерата си като занаятчии. Същевременно пласирали произведените изделия на пазара. В един следващ момент от професионалния си път се отдали изцяло на търговия. Явяват се щедри благодетели за просвета и култура. Участвали в църковната борба и пр. Влагали финансови средства в закупуването на недвижимо имущество (вж. обобщ. в: Davidova, 2013; Roussev, 2015, pp. 273 – 641 и цит. източници).

Темата за търговците предприемачи винаги е привличала и продължава да привлича вниманието на българската историография. В резултат на нестихващия интерес е натрупана внушителна книжнина. Направен е сериозен принос в нейното изследване. Налични са многобройни публикации, посветени на една или друга личност, на търговски съдружия и на търговски практики, на обществената ангажираност на стопанските дейатели. Не липсват извороведски приноси. Проблематиката е осмислена и от историографска гледна точка (вж. Atanasova, 2014, pp. 17 – 50; Davidova, 1997, 2002; Roussev, 2019), което я превръща в истинско предизвикателство. Същевременно един подобен историографски поглед все пак е необходим, защото би дал отправни точки за последващи изследвания с оглед разкриването на спецификите на ранното българско предприемачество.

2. Пионерите в изследването на българското търговско предприемачество – периодът до средата на 40-те години на XIX век

Първият период, в който се появяват проучвания, посветени на търговците предпри-

мачи, е времето от Освобождението до 1944 г. Въпросният етап се характеризира с доминирането на романтизма, позитивизма и национализма в българската историческа наука. Това е времето, в което все още има живи хора, които пазели спомена за познати или по-малко известни стопански дейци (Davidova, 2002, pp. 663 – 665).

В края на XIX в. и началото на XX в. се появяват първите солидни публикации, които в по-голямата си част засягат обществената и/или благотворителна дейност на личности като Константин Фотинов, Христо и Никола П. Тъпчилещови, Димитър Е. Шишманов, х. Славчо х. Паскалев, някои коптивщени търговци и много други дейци. Макар и по-непълно, авторите на тези първи очерци обръщат внимание на стопанската дейност на изследваните лица (Pranchov, 1886; Shishmanov, 1894, 1895, 1903; Velez 1907; Govedarov 1921; Pashev, 1923; Neuchev, 1926; Undjiev, 1930; Kozarov, 1934a, 1934b; Manchev, 1939).

Особено ценни са сведенията, събрани и анализирани по-сетне (през първата половина на XX в.) от автори като Георги Ангелов за Кюстендил, Димитър Маринов за Лом, Моско Москов за Търново, д-р Петър Цончев за Габрово, Никола Начов за Калофер, Стефан Ганчев и Георги Попхристов за Свищов, Юрдан Трифонов за Плевен и други (Angelov, 1900; Marinov, 2003 [1908]; Moskov, 1910, 1925; Tsonchev 1996 [1929]; Nachov, 1990; Ganchev, 1996 [1929]; Pophrystov, 1936; Trifonov, 1933 и др.)

Трудът на д-р П. Цончев е особено информативен и ценен, защото е написан въз основа на богат документален масив, който дава представа за широките търговски контакти на габровци, за търгуваните от тях стоки, за кредитите и монетите и т.н. Нещо повече, авторът е издирил, разчел и анализирал „повече от 1500 разни писма, копия и др. документи на габровски търговци и занаятчии“ (Tsonchev, 1996 [1929], p. 4). Сред ползваните първоизточници могат да бъдат открити тефтерите на х. Христо Рачков, на братя Кънлю и Генлю Сахатчийски, Ив. Симеонов, Ив. Калпазанов, Цончо Пенчев и др. Авторът посочва и някои трудности при работата си с въпросните извори – различните почерци, съкращения и знаци. Въз основа на тяхното разчитане и дешифриране е изготвил и включил списък с някои от най-често срещаните съкращения и знаци (Tsonchev, 1996 [1929], pp. 449 – 454). В този смисъл „речникът“, който е изработил, е ценен за изследователя и до ден-дневен, защото в счетоводната документация на редица други възрожденски стопански дейци се срещат въпросните символи и абревиатури. Включени са също образци на търговски писма, полици, търговски договори и др., което дава нагледна представа за сериозната изследователска работа (Tsonchev, 1996 [1929], pp. 455 – 456, 469 – 476). Не по-малко ценни са пионерските анализи, посветени на стопанската активност на х. Христо Рачков и на Иван Калпазанов. Чрез тях за първи път читателят се запознава с биографичните и професионалните профили на такива ярки дейци.

Макар и не толкова подробно, Н. Начов, Ст. Ганчев и Г. Попхристов предоставят сведения изобщо за стопанския облик на Калофер и Свищов, но и за индивидуални търговци и цели фамилии от тези градове. Посочват се някои стоки, с които местните предприемачи търгували (Ganchev, 1996 [1929], pp. 366 – 401). С оглед на темата за търговците предприемачи по-важни и ценни са сведенията за произхода и образованието на стопанските дейци, за семейната среда и личните им качества, за сродяванията между видните търговски фамилии. Георги Попхристов посочва, че Свищов привлича по-бодните и предприемчиви българи от прибалканските селища в края на XVIII и началото на XIX в. Те участвали дейно в тър-

говския трафик между земите на юг и на север от река Дунав, независимо дали оперират в Свищов, или се установяват в чужди земи (Porphristov, 1936, pp. 38 – 39). На свой ред, Стефан Ганчев оповестява ценни детайли за множество предприемчиви свищовци, които позволяват да изградим портрета на местния стопански деятел. Той владее чужди езици, отличава се с интелигентността си и желанието за обучение. За някои свищовци е запомнено, че демонстрират дори аристократизъм, което иде да покаже особения дух, който господства в дунавското селище и в други подобни поселения, отличаващи се с динамичен стопански живот (Ganchev, 1996 [1929], pp. 27 – 28, 34 – 41, 133 – 138, 204 – 221, 250 – 285, 366 – 409). Тези вектори на анализ намират своето по-сетнешно разработване в съществуващата историография. Особено ценни са трудовете на Юлия Николова, Иван Русев, Мариана Друмева, Маргарита Маринова, Емилия Вачева, Ивайло Найденов, в които се надгражда постигнатото и същевременно се отварят нови полета за научни анализи (вж. Приложението).

В междувоенния период се появяват сборници, в които читателят би могъл да открие информация за плеяда от дейци, за тяхната стопанска и обществена изява, за личните им качества. Типичен е примерът с няколкото сборници, посветени на Ловеч и на Казанлък. В някои от посочените издания не само се дават сведения за конкретни личности, но се натъкваме и на подробности за търговски фирми (напр. Петър поп Никифоров, Иванчо Павлов Касабов – Ахмака, Калю Боров, Рачо Венков, „Братя Папазозлу“, „Атанас Т. Кунчев и С-ие“, „Братя Димчеви“ и мн. др.). Прави впечатление, че в последващите специализирани и обобщаващи стопанско-исторически проучвания въпросните личности и фирми само се изброяват (ако изобщо се споменат!), без да се навлиза в дълбочина. А такава е възможно да бъде постигната както въз основа на информацията в споменатите по-горе сборници, така и на базата на обилен документален материал (напр. за фирмата „Братя Димчеви“ отлежават множество писма във фонда на Христо П. Тъпчилещов)¹.

Голяма част от въпросните очерци имат биографичен характер и са написани изключително добросъвестно, като се доближават по качество до книгата на д-р П. Цончев за Габрово. Някои от авторите са разчитали както на писмени източници, така и на разказите на живи сродници или съвременници на изследваните стопански дейци. В този смисъл информацията, която поднасят, е безценна, защото става дума за подробности, които не бихме научили от другаде. Разбира се, трябва да се подхожда с известна доза скептицизъм към подобни сведения, тъй като става дума за предавани и препредавани късчета информация от поколение на поколение.

Сред изложените факти заслужава да се отбележи твърдението, че прадедите на редица известни търговци от Казанлък, Плевен, Ловеч и множество други селища са наченали стопанска си дейност, практикувайки джелепчийство, бегликчийство или някакъв занаят (напр. табаклък). По този начин съумели да натрупат първоначален капитал, след което nasledниците им видоизменили предприемаческата дейност, практикувайки различна по обем и характер търговия². Темата е засегната и по-късно – през периода на социализма, когато в своя подробна студия Виржиния Паскалева акцентира върху появата на буржоазията. Съ-

1 Вж. напр. Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – Български исторически архив (НБКМ), Ф. 6, а.е. 8999 и много други а.е. вж. също: Vasileva, 2019.

2 Обилни сведения могат да се открият в множеството краеведски очерци от периода между двете световни войни. Вж. Литературата в края на изложението.

щеверременно са посочени данни за стопанската ѝ дейност през XVIII и началото на XIX в. – период, за който разполагаме с оскъдно количество първични източници (Paskaleva, 1962).

В някои ранни изследвания е поставен акцент върху търговията с розово масло, извършвана от братя Папазозлу, Христо Христов, Петко Орозов и пр. в периода 50-те – 70-те години на XIX в., както и след Освобождението. Изнесените сведения за връзките им с Христо П. Тъпчилещов в Истанбул, за образованието им, за широката им активност, достигаща Западна Европа и пр., са пестеливи, но биха били от полза на изследователите. За братя Папазозлу се твърди, че „със своя търговски такт, сръчност и трудолюбие те успяват да изтикат някои от тогавашните чуждестранни фирми на розово масло в Казанлък, като са основали на запад в по-големите градове агентура за продажба на розово масло“ (Bliznakov, 1923, pp. 292 – 294). Всъщност някои от споменатите търговци (напр. Ботю и Димитър Папазозлу) са проучвани и по-сетне, като са разкрити допълнителни шрихи от дълготрайната им и разнообразна стопанска дейност. Например Пенчо Пенчев анализира писмата, прашани от фирмата „Д. Папазозлу и снове“ до „Христо П. Тъпчилещов“ в периода 1858 – 1875 г. Ученият акцентира върху търговията със зърнени храни, овче месо, сирене, масло, която казанлъчани практикували паралелно с основната си дейност – производството и продажбата на розово масло (вж. Приложението, статията от 2000 г.).

В други проучвания са изнесени любопитни сведения за търговските връзки между Ловеч и Плевен, както и между Ловеч и Битоля. На този фон се акцентира върху дейността на малко познати или напълно непознати стопански дейци. Пример е Симеон Илиев Хайдудов (1831 – 1904). Той се сдружил с ловчанлията Петър п. Никифоров през 1851 г. Така са положени основите на съдружие, което впоследствие променило дейността си (започнало да търгува с колониални стоки вместо с угоен добитък), но просъществувало около 50 години ... „като свидетелство на предприемчивост и честност“ (Trifonov, 1933, pp. 179 – 184, 246).

В редица публикации от междувоенния период се изтъкват личните качества на предприемачи, произхождащи от Казанлък, Ловеч, Свищов, Карлово, Калофер, Копривщица и ред други селища. Въпросните заложби им помогнали да натрупат солидни капитали и да се превърнат в уважавани люде. Подобни качества са трудолюбие, постоянство, упоритост, възприемчивост, наблюдателност, природна интелигентност и т.н.³

В посочения контекст твърде ценни са наблюденията на Димитър Маринов за родния му град Лом. По отношение на местните търговци той отбелязва: „... търговец беше и трябваше да бъде олицетворение на честност, акуратност, трезвеност и добродетел. ... търговецът имаше чест и уважение в правителствените учреждения“. Освен това добавя, че благодарение на благоприятните стопански условия в средата и втората половина на XIX в. „изникваха млади интелигентни за онова време търговци, които със своята честност, акуратност, препоръчваха добре себе си, и града [...] чрез своето трудолюбие, енергия и предприемчивост обогатиха себе си и внесоха и в населението благосъстояние“. Същите спомогнали за превръщането на Лом в значителен търговски център, заемайки второ място след Свищов. Дори разширили периметъра на дейността си до Средна Европа, както и в Румъния (Marinov, 2003 [1908], p. 149, 151).

Информацията, поднесена от Д. Маринов, е изключително ценна, защото позволява да се види как стопанските промени по Долния Дунав се отразяват върху мисленето и пове-

3 Под една или друга форма това се среща във всички изброени публикации. Вж. Литературата.

дението на местното търговско съсловие. Прави впечатление, че макар по-късно темата за ломските търговци да е засягана (в монографията на Симеон Дамянов (Damyanov, 1967), перспективата на Маринов е ценна от гледна точка на същината на предприемачеството по българските земи и ролята на предприемачите. Същата оценка би могла да се даде на ценните бележки на Стоян Г. Пранчов и Иван Говедаров по отношение на копривщенци. Търговският им дух ги подбудил да търсят препитание на широк периметър. Достигнали чак до Египет и до Абисиния (*Етиопия*), където намерили пазари за своите стоки и поле за предприемаческата си дейтелност. Същите са хора „интелигентни“, предприемчиви и енергични. Служели си писмено с езиците на местното население – турски, гръцки, арабски, френски и италиански. Ползвали се с уважение и почит от страна на местните жители, както и на самите власти (Pranchov, 1886, pp. 15 – 24, 32 – 35, 39 – 47; Govedarov, 2011[1921], pp. 113 – 116).

За немалка част от дейците се посочва, че нямали необходимото образование, но компенсирали чрез упоменатите природни заложби. Някои от тях целенасочено се самообразовали (напр. изучавали чужди езици) в хода на търговската си практика. Така предложените сведения са ценни от гледна точка на ролята на формалното и неформалното образование/обучение за формирането на предприемачите като стопански фигури през възрожденската епоха. За ловешкия предприемач Ганко Ив. Семерджиев е запомнено, че бил отгледан и възпитан от дядо си, който бил състоятелен човек и от малък възпитавал внука си в дух на предприемчивост. Техният съгражданин Тодор Ил. Радков (*Радколу*) останал сирак в твърде ранна възраст и не е школуван. Бил е самоук, което „не му пречеше в търговията по онова време, още повече че е бил надарен природно“ (Lovech, 1938, pp. 74 – 75). Предаването на качества, умения и контакти в рамките на семейството се забелязва и при друга известна ловешка фамилия – Кунчеви, при която има данни, че три поколения са се занимавали с предприемачество (Lovech, 1938, p. 92). Макар и рядко, се срещат сведения за жени с особено предприемаческо мислене. Пример е Маринка от ловешкия род на хаджи Славови, за която се твърди, че била жена с търговски дух (подобно на баба си Маринка). Тя вземала „най-живо участие в търговските работи на своя син ... Иван Панов“ (Lovech, 1933, p. 90). За родения в Казанлък търговец Христо Христов (1847 – 1903) се посочва, че бил подпомаган от майка си, за да се изучи. По-сетне тя му съдействала в търговските дела, като „за всяко търговско предприятие“ той се съветвал с нея (Kazanlik, 1923, pp. 273 – 274). Както темата за наследствеността при предприемачите е твърде важна и заслужава допълнително внимание, така и податките за ролята на жени, ангажирани по някакъв начин с предприемачество, са твърде любопитни. Последният изследователски сюжет до неотдавна изобщо не е бил проучван систематично като едва в последните години изследванията на Светла Янева променят негативната тенденция (вж. Приложението).

Интересна тема, засегната в ранните проучвания за предприемачите, е за ролята на доверието и честността в поведението и дейността им. Според мнозина автори до средата на XX в. посочените два актива играят ключова роля във взаимоотношенията между стопанските агенти през Възраждането. За някои от предприемачите е запомнено и неизменно се отбелязва, че се слабели с почитеността си (напр. за мнозина ловешки и плевенски търговци, за хаджи Славчо хаджи Паскалев, за ломските и редица други предприемачи) (вж. напр. Kozarov, 1934a, № 4 – 5 pp. 261 – 278, № 6, p. 367; Trifonov, 1933, pp. 179 – 184). Проблемът присъства и в по-сетнешни проучвания (от началото на XXI век) – дело на Евелина Ръждавичка

и Ивайло Найденов. Пенчо Пенчев разглежда въпроса с акцент след Освобождението, като обръща внимание и на предходния (*възрожденски*) период. Основният му извод е, че честността играе ключова роля в стопанския живот до 1878 г. за разлика от последващия период. Това е и съществена причина за липсата на трайни и видими икономически резултати в периода на Третата българска държава (вж. Приложението). Във всички случаи темата е твърде интересна и важна, защото може би дава обяснение за своеобразното българско стопанско развитие в миналото.

Периодът след Първата световна война (1914 – 1918) е времето, в което се появяват първите изследвания, посветени на търговията в Македония и ролята на местните предприемачи. Причината за интереса към проблематиката трябва да се търси в нерешения национален въпрос в края на XIX в., и особено през първите три десетилетия на XX в. Кратките, но приносни и все още актуални текстове (на Никола Милев и Н. Алексиев) отразяват болката от неосъществения национален идеал и копнежа по загубените земи (Milev, 1922; Alexiev, 1937). Така или иначе, поставено е началото на историографска традиция, която е продължена по-сетне от В. Паскалева (Paskaleva, 1962), а в най-ново време – от Юра Константинова и Алека Стрезова (вж. Приложението). Със сигурност обаче би могло да се каже, че съществуват много бели полета в познанието за предприемачите от Македония, които трябва да бъдат запълнени.

В началото на 40-те години на XX в. Христо Гандев предлага интересен модел на изследване в своя публикация, базирана на обилен и неизползван до момента изворов материал. Става дума за архивните документи на карловеца Тодор Пулиев и неговите снове (братя Христо и Никола Т. Пулиев) и техните племенници Евлоги и Христо Георгиеви. Гандев се стреми да постави стопанската дейност на видните карловци в политическия и социално-икономическия контекст от края на XVIII и XIX в. Авторът акцентира върху възможността за натрупване на големи капитали, каквато възможност предоставя търговията на далечни разстояния и е свързана с пласирането на занаятчийски и земеделски изделия на пазарите във Влашко и Молдова. Същевременно се обръща внимание на ролята на Пулиев, Георгиеви и други подобни търговци за внасянето на „свежи“ капитали в българските земи, което води до стопанско оживление и преодоляването на ограниченията на натуралното стопанство. Нещо повече – Христо Гандев посочва в друга своя публикация, че разрастващите се търговски контакти на Османската империя през XVIII и XIX в. благоприятствали както едрите търговци износители, но и по-дребните стопански агенти (прекупвачите на продукцията по места), превозвачите и производителите (занаятчии, земеделски стопани, скотовъдци, ловци) (Gandev, 1944 [1976], pp. 409 – 415). Изказаната теза намира по-сетнешно място в историографията от епохата на социализма (Gandev, 1940, p. 43, сравни с: Kosev, 1968, pp. 30 – 31).

Освен всичко посочено Хр. Гандев формулира няколко задачи пред изследователите, занимаващи се с търговската проблематика. Първата е свързана с издирването на „всички налични извори“, т.е. чужда литература, сведения в книги, вестници и списания, спомена на съвременници. Особени усилия трябва да се положат при издирването и проучването на търговски архиви. Втората е посветена на усилието събраните сведения да се представят в по-синтезирани публикации. Третата е да се обобщят резултатите в по-мощни проуч-

вания, които дават „подробна, цялостна и вярна“ представа за търговията в българските земи през XVIII и XIX в. (Gandev, 1940, p. 40).

В края на XIX в. и първата половина на XX в. са изследвани стопанските дейтели, опериращи както в българските земи, така и в Истанбул, Нежин, Одеса, Виена, Будапеща, Букурещ и пр. (Balabanov, 1910; Nachov, 1929; Balabanov, 1910; Gubenski, 1931; Yordanov, 1938). С други думи, е поставена основата на сериозна историографска традиция, която в следващите десетилетия е продължена и задълбочена въз основа на нов/непознат изворов материал. В нито едно от изследванията, посветени на търговските колонии обаче, стопанската дейтелност не е проучена самостоятелно и целенасочено. За нея се говори по между другото, като се извежда на преден план благотворителната и/или обществена дейност на стопанските дейци. Въпреки това се споменават, макар и откъслечно, някои важни детайли за икономическата дейност на една или друга личност.

Така например Никола Начов, който първи акцентира върху цариградската българска колония, характеризира българските предприемачи, базирани в Истанбул, като „природно даровити“, които научили много в „училището на практическия живот“. Същите надминавали по своите умения „мнозина теоретици“ и се отличават със своята „трезвеност и енергичност“ (Nachov, n.d. p. 9). Интерес също буди обобщението, посветено на одеските български търговци, че „били хора с келийно образование, но с своя труд, пестене, любознателност, прозорливост и предприемчивост спечелили богатство и почит. Макар че били поклонници на Мамона⁴, това не им пречело – напротив, им благоприятствувало – да помогнат на измъчената родина: да бъдат щедри родолюбци и крепители на нашата бедна книжнина тогаз“. (Nachov, 1929, p. 615). Както личи, оценката е изключително приповдигната, но все пак дава храна за размисъл по отношение ролята на човешкия капитал и лични качества, които стопанските дейци притежавали. Налага се изводът, че предприемачите от възрожденската епоха често не били (*високо*) образовани, но компенсирали с други заложи (природен интелект, находчивост, честност, трудолюбие и т.н.), които им носели дивиденди.

В периода между двете световни войни работят редица изследователи, които не са стопански историци, но които засягат, макар и накратко, социално-икономическата проблематика. Така например още през 20-те години на XX в. Никола Милев обръща специално внимание на икономическия фактор за Българското възраждане. Той посочва, че със засилването на търговските връзки между Османската империя и Западна Европа се появяват все повече български търговци. Някои от тях се изселили в чужди земи и натрупали солидни капитали. Същият по-общ характер има и изложението на литературния и културен историк проф. Иван Д. Шишманов. Той обръща внимание на социокултурната ангажираност на възрожденските предприемачи, които се явявали щедри благодетели. По същото време друг литературен историк – Боян Пенев, в монографията си „Начало на Българското възраждане“ акцентира върху икономическото развитие на селищата в Старопланинския регион, в които се произвеждали изделия за износ на далечни пазари в „Цариград, Мала Азия, Брашов, по дунавските и черноморски пристанища“ (Milev, 1920, pp. 143 – 145; Shishmanov, 1965, pp. 43 – 45; Rengev, 1918, pp. 12 – 13).

През 30-те години на XX в. се появяват някои монографични произведения, в които е за-

4 Мамон – олицетворение на богатството и алчността. Среща се в Новия завет.

стъпена в някаква степен стопанско-историческата проблематика. Първата книга е дело на Христо Кесяков и е посветена на видната фамилия Чалъковци. В нея се обръща внимание на народополезната дейност на различните представители на фамилията и се дават някои по-обща бележки за стопанската им активност (Kesyakov, 1935). По-информативна е монографията на Никола Начов за Христо Петков Тъпчилещов. Книгата е написана въз основа на богатия архив на Тъпчилещов и макар да осветлява най-вече обществената ангажираност на видния калоферец, в нея са засегнати други важни сюжети. Така например Начов обрисова доста колоритно ролята на специфичната икономическа, социална и семейна среда в Калофер за оформянето на Тъпчилещов като виден предприемач. Авторът посочва, че неблагоприятните природни условия в Калофер стимулирали местното трудолюбиво и предприемчиво население да се отдаде на занаяти и търговия. Акцентира се върху развитието на абаджийството, което е свързано с подема на калоферското скотовъдство. Освен това се описват широките търговски контакти на калоферци с Истанбул, Букурещ, Одеса, Виена и пр. Не по-малко важна според Н. Начов е семейната среда за оформянето на Христо като предприемач. При такива будни, предприемчиви, смели родители като Петко Стоянов и Дода Георгиева, Христо Тъпчилещов е оформил своите възгледи. Именно от баща си се е учил на търговия в Мала Азия. От майка си бил възпитан в дух на набожност, честен труд и разумно пестене. Начов описва и предприемаческото начало на Христо и брат му Стоян П. Тъпчилещови, които наченали бащиния си занаят – производство на абаджийски стоки, които пласирали в Истанбул. След като натрупали по-сOLIDНИ капитали, се отдали на търговия, като се установили в столицата на империята. Начов е и първият историк, направил опит да опише многостранната предприемаческа активност на Хр. Тъпчилещов, посочвайки нейните основни направления, търгувани артикули и широка социална мрежа. Особено важна с оглед на темата за търговското предприемачество е характеристиката, която прави на Тъпчилещов. Изтъква се килийното му образование, както и това, че се отличава „с бистър и практически ум“, с „голяма прозорливост“ и енергичност. Печели своето богатство благодарение на денонощния труд, който полага в своите бизнес дела (Nachov, 2022 [1935]).

В жанра биографии спадат и съчиненията на Михаил Арnaudов, посветени на личности като Паусий Хилендарски, Васил Априлов, Софроний Врачански, Георги Раковски, Любен Каравелов и др. В тях откриваме подробни данни за семейната среда и за стопанския облик на селищата, от които посочените дейци произхождали (вж. напр. Arnaudov, 1972. вж. също: Davidova, 1997, p. 98).

В периода от края на XIX в. до 1944 г. някои автори се заемат с нелеката и често избягваща работа по обнародването на извори за възрожденските предприемачи. Ценни са извороведските очерци на К. Мутафов за Хр. Тъпчилещов, на П. Динев за софийските търговци х. Мано Стоянов, Зафираки Димитров и Атанас Г. Симов и други (Moutafov, 1932; Dinekov, 1938, 1942). Същевременно в някои от посочените сборници (напр. за Ловеч) са цитирани откъси от търговски тефтери, какъвто е случаят с Н. Найденов и неговата публикация, посветена на Иванчо Павлов Касабов – Ахмака. Найденов се е постарал да илюстрира мащабната предприемаческа дейност на своя „герой“ с извадки от тефтера му за 60-те и 70-те години на XIX в. (Lovech, 1934, pp. 150 – 155). Както през изследвания период, така и по-сетне, много рядко се публикуват документи на османски език. В този смисъл ценни за учения са

материалите, преведени и обнародвани от П. Дорев и посветени на фамилията Чалъковци (Dorev, 1930).

Прави впечатление, че дори в някои от посочените документални публикации авторите извеждат на преден план благотворителната дейност на търговеца, а не стопанската му дейтелност, която е подробно отразена в запазената документация. Пример е очеркът за Хр. Тъпчилещов – дело на архивиста К. Мутафов, който твърди, че архивът предоставя обилна информация за „попълване на големи празноти в нашата духовна и веществена история“ през втората половина на XIX в. По-сетне за дълъг период изследователите, работещи с фонда, се ръководели именно от подредбата и описа на документите, направени от Мутафов. Действително във фонд № 6 отлежават архивни материали, съдържащи сведения за ангажираността на Хр. Тъпчилещов в църковната борба и пр., но по-голямата част от документите хвърлят светлина върху предприемаческата му дейност (вж. Davidova, 2011, pp. 36 – 42; вж. също: Vasileva, 2019).

В междувоенния период се появяват някои обобщаващи трудове върху стопанския живот през Възраждането. Такива са очерците на Иван Сакъзов, Юрган Юрганов и на Жак Натан (Sakâzov, 1929; Yordanov, 1938; Nathan, 1939). Последно упоменатият автор е известен с марксистките виждания още преди 9 септември 1944 г. и е отговорен за налагането на лявата идеология в българската историческа наука по-сетне.

Тъй като единственото специализирано съчинение, посветено на търговията през изследвания период на Българското възраждане, е книгата на споменатия Ю. Юрганов от 1938 г., тя заслужава особено внимание. Освен че авторът предоставя обща картина на търговския живот през османския период, засяга и ред по-частни въпроси, някои от които впоследствие са доразвити. Така например обръща внимание върху основните посоки на стопанска активност на българските търговци – към Румъния и Руската империя на север, Средна Европа на северозапад и Мала Азия на югоизток (Yordanov, 1938, pp. 176 – 262). Заслужава да се спомене и по-общата оценка на Ю. Юрганов: „... нашата същинска търговска дейност като стимул на нашето стопанство, на нашата народност и нашето духовно и политическо възраждане, се започва от развиване на търговията с продукти на скотовъдството и земеделието, което развитие се очертава ясно през XVIII в.“ (Yordanov, 1938, pp. 132). Не е възможно, а и не е нужно, да се изброяват всички тези, изказани от Ю. Юрганов. Някои от тях в следващите десетилетия са оспорени и отхвърлени като несъстоятелни. По-важното е, че Юрганов създава труд, който няма аналог в българската историография нито в епохата, когато е създаден, нито в наши дни.

В някои както по-общи, така и специализирани изследвания се предоставят податки за социално-икономическата и политическата среда, в която предприемачите се появявали и оперирали. Така например се обръща внимание на разширяващите се търговски контакти с европейските държави, при които все повече български предприемачи били ангажирани (Milev, 1920, pp. 143 – 144). Бегло се споменават реформите в Османската империя, както и нуждата от продоволствия за армията и големите градове, което стимулирало занаятите и търговията в българските земи (Shishmanov, 1965, pp. 43 – 45; Kozarev, 1934, pp. 261 – 262; Nathan, 1939, p. 16).

В статия от началото на 40-те години на XX в. Христо Гандев изтъква, че пред развитието на търговията през втората половина на XVIII и началото на XIX в. кърджалийските

размирици създали несигурност при превозването на стоки и пари. В резултат търговията на далечни разстояния била застопорена. Освен това цените на скотовъдната, земеделската и занаятчийската продукция били много ниски. Към това може да се добавят разнообразните курсове на турската монета в различните селища, което също се явявало пречка пред развитието на търговията (Gandev, 1940, pp. 40 – 41). Гандев е категоричен, че ако при описаните условия „някой предприемчив българин успявал да преодолее риска на несигурността и да организира траен транспорт на стоки за износ от вътрешността към пристанищата на Дунава и Черно море, той бързо натрупвал големи богатства благодарение на разликата в цените от мястото на купуването до мястото на продаването“ (Gandev, 1940, p. 41). Видният историк илюстрира описания стопански механизъм за дълъг период (от 20-те до 70-те години на XIX в.) въз основа на дългогодишната търговска дейност на представителите на карловската фамилия Пулиев и племенниците им Георгиеви. В случая става дума за практикуването на т.нар. рутинно предприемачество по двата бряга на река Дунав, което, изглежда, е преобладавало за сметка на иновативния тип предприемаческа дейност, както показват по-сетнешните проучвания (вж. публикациите на М. Друмева, И. Найденов, И. Русев, М. Маринова, Е. Вачева в Приложението).

Други автори краеведи обръщат внимание на географските преимущества на даденото селище, които обуславят интензивното развитие на търговията. За Казанлък се посочва, че е център на размяна. Същото в още по-голяма степен би могло да се каже за Ловеч, който играе важна роля на разпределителен център на стоките, идващи от Южна България. Ключови вносно-износни пунктове на Долни Дунав са Видин, Лом, Свищов, Русе и пр., в които израстват множество предприемачи. По този повод важна е бележката на Юрдан Юрданов, който обръща подобаващо внимание на преориентацията на търговията по река Дунав. Тази преориентация води до упадък на търговските връзки по суша със Средна Европа, но стимулира тези в северните български земи (в селища като Русе, Свищов, Лом, т.е. близо до р. Дунав), както и на юг, където Солун се издига като важен пристанищен център (Yordanov, 1938, pp. 218 – 226).

В очерците, посветени на Копривщица, Калофер и други подбалкански селища, се изтъква, че неблагоприятните условия за развитие на земеделието подтикнали местните да се захванат с търговия и занаятчийско производство. От гледна точка на икономическата теория става дума за неблагоприятни фактори, които стимулирали появата на предприемачи (вж. напр. Nachov, 1990, pp. 79 – 80 сравни с: Yordanova, Kolarov, 2022, p. 32.). Някои, като свищовци например, до толкова разчитали на благоприятното географско разположение на даденото селище, че не желали да променят начина си на работа. Консервативното им мислене е причина за сериозните затруднения, които изпитвали от един момент насетне, както показват ред по-нови изследвания, дело на М. Маринова и Е. Вачева (за тези изследвания вж. Приложението). Би било важно да се направят и други регионални проучвания, чрез които да се установи какво е значението на географския фактор.

3. Периодът 1944 – 1989 г.

Във връзка с радикалните политически промени в България след 9.09.1944 г. настъпва нов етап в развитието на историографията изобщо и в изследванията върху стопанския жи-

вот през възрожденската епоха в частност. Изследваният период се характеризира с налагането на марксизма-ленинизма в научните изследвания, със стриктния държавен и партиен контрол върху историците и институциите, където те работят. По-сетне (от 60-те години на XX в.) се забелязват някои положителни тенденции. Във връзка с разработването на отделните части от многотомната история на България са отпуснати значителни финансови средства за издирването на чужди извори в чуждестранни архивохранилища. Създаден е и Институтът по балканистика (1964), който съдейства за по-тесните научноизследователски контакти с учени от балканските държави (напр. със Социалистическа република Румъния, с Югославия) (Davidova, 2002, pp. 670 – 671).

Прави впечатление, че в периода 60-те – 80-те години, се забелязва засилен интерес към търговците предприемачи, което намира израз в големия брой публикации, отпечатани по това време. Забелязва се приемственост с предходния период, като се използват обилните емпирични данни, обнародвани в споменатите и коментирани вече трудове на буржоазни учени (Kosev, 1968, pp. 5 – 6, 11; Kosev, 1973, pp. 282 – 285). От друга страна, автори като К. Косев, В. Паскалева, Н. Тодоров, Хр. Глушков, Д. Коен, Мария-Тоска Шкодрева, Иво Жейнов, Васил Харизанов, Даниела Цонева и др. въвеждат нов/непознат архивен материал в своите проучвания, с което дообогатяват наличното познание (вж. Литературата). В периода до 1989 г. продължават да работят някои от авторите от предходната епоха – като споменатите вече Жак Натан и Христо Гандев. Всички посочени учени изследват широк кръг от проблеми: вътрешната и външната търговия, преходът от феодализъм към капитализъм, възникването на българската буржоазия и т. н. В тази връзка е проучена дейността на множество предприемачи от различен калибър, които действат както в Българско, така и в множеството емигрантски средища в Румъния, Южна Русия и Средна Европа. Поставянето на посочените научни проблеми често е свързано с организирането на широки дискусии, в които вземат участие не само изявени историци като цитираните по-горе, но и някои музейни специалисти (вж. напр. Shatova, 1978).

Особено продуктивна е В. Паскалева, чиято дисертация е посветена на австрийското икономическо проникване в българските земи. Същата авторка изследва ред други проблеми, свързани с търговските контакти между българските земи и Франция, търговските връзки между Австрия/Австро-Унгария и българските земи през XVIII и XIX в., стопанската дейност на българските емигранти във Влашко и Южна Русия. Разработвайки посочените изследователски сюжети, тя използва широк кръг от първоизточници, сред които трябва да се открият търговските писма и тефтери, договори, разписки и пр. В. Паскалева е един от малкото учени, работили с богатия архив на братя Робевци (повечето документи са на гръцки и немски език), както и с материали (на гръцки език), които отлежават в архива на търновските предприемачи Николи Минчооглу и Евстати Селвели. Въз основа на въпросните документи тя успява да реконструира редица моменти от стопанската активност на посочените лица. В този смисъл, прави значителен принос в сферата на бизнес историята на Българското възраждане. Същевременно набеязва и проблеми, които заслужават по-нататъшно разработване. Такъв е въпросът за предприемаческата дейност на редица търговци, разположени в различни региони на Балканите, с които Робевци и търновци били в контакт (Paskaleva, 1957, 1958, 1960, 1962, 1981, 1985, 1986, 1987, 1996). Всъщност в последните

години делото на В. Паскалева е продължено от В. Горанчев, който систематично работи с гръкоезични документи на изявени търновски търговци (вж. Приложението).

В изследванията на К. Косев се обръща внимание върху натрупването на капитал чрез търговия и лихварство. Този автор обръща особено внимание върху дейността на някои търговци и фирми, които съумяват да акумулират значителни финансови средства. Според него през 50-те – 60-те години на XIX в. търговско-лихварският капитал играе прогресивна роля, защото спомага за развитието на капиталистическите отношения в българските земи в навечерието на Освобождението (Kosev, 1968, pp. 13 – 60, 174 – 186). Изложената постановка звучи убедително, но както изтъква Е. Давидова, през изследвания период голяма роля за натрупването на финансови средства има откупването на данъци (Davidova, 1997, p. 108). Многобройните изследвания на Евгения Давидова и Светла Янева в последните години не само доказват направената констатация, но добавят нови щрихи към образа на възрожденския предприемач. Изглежда, той не се страхува да борава със стотици хиляди грошове, изпълнявайки ангажиментите си към Османската държава (вж. цитираните в Приложението публикации).

По-късно (през 70-те години на XX в.) друг автор (Георги Плетнъов) публикува статия, посветена на стопанската дейност на търновския предприемач Стефан Карагьозов. От една страна, Плетнъов опровергава по-ранни автори във връзка с началото на фабричната дейност на Ст. Карагьозов (Pletnuov, 1977). От друга страна, както посочва Светла Атанасова, би могло да се каже, че въпреки множеството изнесени факти за реализирани стопански операции в изложението липсва задълбочен анализ на характера на търговията, на видовете търгувани стоки и реализираните печалби. Липсва информация за организацията на търговските съдружия на Карагьозов. Същата изследователка по-сетне хвърля допълнителна светлина върху разностранната стопанска дейност на Карагьозов (вж. Приложението).

Автори като Хр. Гандев и Н. Тодоров изследват темата за ролята на търговците при създаване на манифактурни предприятия (за изработка на кожени изделия и в абаджийското производство) (вж. Davidova, 1997, p. 104 и цит. изт.). Същата тема вълнува Андреас Либератос, който е автор на най-изчерпателното изследване на сложните социално-икономически процеси в Пловдивския санджак и дейността на фамилията Гюлюшгердан (Lyberatos, 2019).

В отделни статии и студии Христо Глушков насочва поглед към търговските контакти на Евлоги и Христо Георгиеви с Англия. В друга публикация Глушков акцентира върху дейността на Евстати Гешов в Манчестър в периода 1865 – 1872 г. Същият автор изследва дейността на казанлъшката фирма „Братя Папазоглу“, търгуваща с розово масло (вж. публикациите, цитирани в: Davidova, 1997). Мария-Тоска Шкодрева/Стефанова изнася любопитни данни (вкл. чрез документални публикации) за дейци като габровците Станчо, Христо и Янко Арнаудови, както и братя Димитър, Петър и Алеко Кръстич от Свищов (Stefanova, 2018, pp. 169 – 345). Иво Жейнов представя и коментира любопитни данни, свързани със създаването на русенската фирма на братя Ганеви и нейните клонове в Пързеве, Букурещ и във Варна, без да сравнява дейността на отделните филиали. Нито Жейнов, нито други автори обръщат внимание доколко създадените филиали са зависими или автономни от създалите ги фирми. Не се засягат и ключови за бизнес историята аспекти като механизмите на изграждане на партньорската мрежа; не се прави сравнение между вносната и

износната дейност на фирмите; липсва анализ на капиталите, вложени и получавани от различните предприемачески начинания (вж. Davidova, 1997, pp. 103 – 104). Прави впечатление, че някои от изброените дейци и техните стопански структури продължават да привличат вниманието на изследователите в последните двадесет години. В резултат познанието е надградено и дори на места ревизирано (вж. публикациите на И. Русев, Св. Атанасова, И. Найденов в Приложението).

В епохата на зрелия социализъм се появяват нови монографии и сборници, посветени на конкретни селища (напр. за Габрово, Свищов, Севлиево, Лом, Плевен) или стопански дейтели (Христо и Евлоги Георгиеви – дело на Хр. Глушков и Елена Стателова) (Glushkov, 2014 [1982]; Statelova, 1987). Прегледът на регионалните сборници показва, че авторите най-често изнасят данни за номенклатурата от търгувани стоки, използваните маршрути за превоз на стоките и тяхното транспортиране, посочват се някои контрагенти. Ползват се както по-раншни краеведски публикации, така и архивни материали. Последните се цитират „на парче“, което не предполага задълбочен анализ на предприемаческата дейност през призмата на бизнес историята, а по-скоро излагане само на някои фактологични детайли (вж. напр. Istoria, 1980; Svishtov, 1980; Sevlievo, 1967 и др.). И все пак в публикациите са разкрити допълнителни щрихи, свързани с търговията и/или производството на суватчийски изделия, зърнени храни, коприна и пр. (Damyanov, 1967; Harizanov, 1977; Grancharov, 1989).

Докато изследването на Е. Стателова маркира само отделни моменти от дългогодишната стопанска активност на Евлоги Георгиев, монографията на Хр. Глушков разглежда по-изчерпателно цялостната предприемаческа активност на двамата видни карловци. Появата на изследването на Глушков и широкият кръг от проблеми (вкл. стопански аспекти), засегнати в него, трябва да се впишат в контекста на дебатите сред българските историци от 70-те години на XX в. за ролята на буржоазията в революционната борба (Glushkov, 2014 [1982], p. 8. сравни с: Sharova, 1978). Освен това Хр. Глушков е един от малкото учени през социалистическия период, който обръща подобаващо внимание на темата за семейната и родната среда като важни фактори за появата на хора с предприемаческо мислене (Glushkov, 2014 [1982], pp. 13 – 27).

Като положителен момент може да се приеме продължаването на традицията по изследването на предприемачите в Дунавските княжества (*Румъния*), Южна Русия (Одеса и Нежин) и Средна Европа. Някои от съчиненията нямат строг стопански характер като монографиите и статиите на Николай Жечев, но в тях се засяга и стопанската проблематика (вж. напр. Zhechev, 1970, 1977). В други изследвания акцентът е именно върху икономическите аспекти – напр. трудовете на Давид Коев, Д. Косев, Вл. Дикулеску, В. Паскалева и др. (Коев, 1974, 1975, 1976; Kosev, Diclescu, Paskaleva, 1965). Голяма част от въпросните текстове са написани въз основа на обилен първичен изворов материал, който отлежава най-вече в архивите на братя Георгиеви. Според Е. Давидова „дори и тези източници не се анализират пълноценно“. Единствено Д. Коев е обработил количествено информацията, съдържаща с в полици и менителници на братя Георгиеви. Обобщавайки многобройни данни, той достига до извода, че паричните отношения са недоразвити (Davidova, 1997, p. 102). Отправената критика е резонна, но не може да се отрече, че е направен сериозен принос в родната стопанска историография по ред важни теми: организация на търговията; установен е в големи детайли асортиментът на вноса и/или износа; поставен е акцент върху мрежата/мрежите

от партньори и т.н. Това са все важни изследователски сюжети, които се явяват сигурна гаранция за последващи дирения и надграждане след 1989 г. та до наши дни (вж. Приложението – текстовете на Е. Давидова, И. Русев, И. Найденов, П. Добрев, А. Златанов).

И към днешна дата изглежда правдива оценката на Е. Давидова, че не са изследвани задоволително стопанските контакти на българските предприемачи с Мала Азия (с малки изключения, вж. напр. статията на М. Маринова за С. Г. Пранчов в Приложението) и със Западните Балкани. Същата празнина се забелязва по отношение на функционирането на българските търговски къщи във Виена (Davidova, 1997, р. 109). От друга страна, се забелязват обнадеждаващи тенденции. Някои автори работят с малко познат и непознат документален материал, намиращ се в чуждестранни архиви, който хвърля светлина върху търговските контакти с Централна Европа през XVIII и първата четвърт на XIX в. Други учени изнасят сведения от български архиви (напр. от фонда на Атанас Шопов в Научния архив на БАН) за присъствието и дейността на български предприемачи в посочения географски ареал (вж. в Приложението публикацията на И. Найденов от 2022 г., както и текстовете на Аделина Петкова).

В някаква степен всички автори, ангажирани се с проблематиката в периода 1944 – 1989 г., изтъкват липсата на протекционистична политика от страна на Османската империя, както и пречките пред възрожденските търговци – липсата на правов ред, разбойничеството, хаоса в монетарната политика и пр. Преодоляването на споменатите трудности култивира у стопанските дейци предприемчивост, комбинативност, гъвкавост (Davidova, 1997, р. 103).

В периода до 1989 г. се появяват ред ценни проучвания, които засягат ранните столетия на османското владичество (XVI – XVIII в.), в които се разглеждат проблемите около присъствието на дубровнишки и еврейски търговци в българските земи (Сн. Панова, Екатерина Вечева), българските търговски колонии в Трансилвания, Унгария, Австрия (Марта Бур-Марковска, Карол Телбизов и Стоян Маслев) (Panova, 1967, 1980; Vecheva, 1982; Bur-Markovska, 1977; Telbizov, 1984; Maslev, 1991). В този смисъл постигнато е много за изясняването на редица научни проблеми въз основа на обилен и непознат изворов материал. Посочената историографска традиция е продължена и по-сетне (след 1989 г.) като съществуващото познание е надградено (вж. трудовете на Светлана Иванова, Росица Градева, Стефка Първева, Иван Русев в Приложението). Последно упоменатите изследвания са ценни, защото предоставят данни за дълготрайните натрупвания в сферата на търговията, които водят до появата на предприемчивите възрожденски дейци в края на XVIII и XIX в.

Продължава традицията по обнародването на исторически извори, но главно като съобщения и статии в научната периодика. Някои от въпросните извороведски публикации засягат стопанската активност на евреите (най-вече самоковската фамилия Арие) през XIX в. – фамилия, която е обект на редки проучвания и след 1989 г. (Panayotov, 1963; Stoimirov, 1963; Eshkenazi 1963; Paskaleva 1964, 1966; Stefanova, 2018, pp.169 – 187, 201 – 262, 263 – 272, 273 – 284, сравни с Приложението). Изключения представляват изданията, посветени на врачанската фамилия Хаджитошеви (Vazvazova-Karateodorova, 1984).

4. Развитие на българската историография в променените условия след 1989 г.

След 10 ноември 1989 г. настъпва нов етап в развитието на стопанско-историческата мисъл в България. Той се характеризира с липса на марксистко-ленинските постулати, но същевременно продължават да се поддържат някои виждания от предходния етап (Davidova, 2002, p. 681). През 90-те години и в началото на XXI в. работят историци, които изследват проблематиката повече в регионален и по-малко в общонационален мащаб. Същевременно липсва финансиране на подобни проучвания, липсват и проекти, което обяснява факта, че повечето публикации са кратки доклади, статии и само няколко монографии (Davidova, 2002, p. 681; Davidova, 1997, p. 117).

През този период се отличават редица учени, които изследват широк кръг от проблеми – търговията през XVIII в. (панаири, организация на търговията, дейността на х. Христо Рачков, типове търговски дружества) (Пламен Митев); търговските връзки между българските земи и Австрийската империя през XVIII в. (Снежана Панова); дейността на сливенско-котленските фирми (Иван Русев); протоеиндустриалното производство и ролята на предприемачите (Светла Янева); стопанската и обществената дейност на Христо П. Тъпчилещов (Евгения Давидова) (вж. Davidova, 1997, 2002). Впечатление прави също монографията на Елена Стателова, посветена на търновската фамилия Паница, чиито представители свързали съдбата си със Средна Европа. Немалка част от изложението е посветена на предприемаческата и обществената активност на Никола и Сава Паница в периода след Кримската война (1853 – 1856) (Statelova, 1997).

В следващите две десетилетия се появяват редица нови проучвания, посветени на отделни търговци, на фирми и предприемачески фамилии. Уверено може да се твърди, че интересът към темата за търговското предприемачество в последните години не само че не е секнал, а е още по-засилен. Към подобен извод насочва Приложението, в което са представени всички публикации (дисертации, монографии, студии, статии, доклади, документални и справочни издания) в периода от 2000 до края на 2024 г.

Немалка част от публикациите са свързани с разработване на дисертационни трудове. За разлика от 90-те години, по-късно (особено след приемането на България в ЕС през 2007 г.), се появяват възможности за командировки в чужбина, за проекти⁵, за по-мащабна

5 Вж. напр. Данова, П. Българо-румънски колоквиум „На север и на юг от Дунав: търговци, мисионери, пътешественици (XV – XVIII в.). В: *Българистика/Bulgaria*, 2015, № 3, с. 77 – 80. Вж. също следните проекти: „Мрежи и механизми на влияние в регионалната икономика. Балканска и европейска контекстуализация на архивното наследство на братя Евлоги и Христо Георгиеви“, 2018 – 2022 г. СУ „Св. Климент Охридски“. Реализира се, с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ според договор № КН-06 ОПР 05/02 от 17.12.2018 г. Ръководител проф. Иван Първев. Вж. <https://projectgeorgievi.wixsite.com/uni-sofia/proekt>; „Да се погрижим за бъдещето им“. Семейството и наследяването на имота в Югоизточна Европа (XV – XIX в.)“, 2023 – 2026. Съвместен проект с Института за история „Николае Йорга“ към Румънската академия на науките. Ръководител от българска страна е проф. д-р Пенка Данова. Ръководител от румънска страна – проф. д-р Георге Лазар.

публикационна дейност, вкл. в чужди издателства⁶, за организиране на конференции⁷, което позволява изследването на предприемачеството да придобие още по-голям размах.

Както личи от изготвеното Приложение, не липсват монографични издания, голяма част от които представляват преработени докторски дисертации. Продължава традицията да се публикуват текстове както в реномираните български исторически списания „Исторически преглед“, „История“, *Bulgarian Historical Review*, *Etudes Balkaniques*, „Епохи“ и др., така и в сборници от редица национални и международни конференции. Налични са и публикации, обнародвани в годишниците на регионалните музеи. На този фон се открояват множеството публикации по страниците на „Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания“ в 9-те тома, издадени от края на 2016 до края на 2024 г.⁸ Нещо повече, Шестата годишна конференция на Центъра за стопанско-исторически изследвания, която се проведе на 24 и 25 септември 2021 г. във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, бе посветена именно на историята на предприемачеството⁹.

Както личи от обобщената информация, по-голямата част от учените, занимаващи се с проблематиката, са историци. Някои икономисти също засягат темата за еволюцията на (*търговското*) предприемачество(*то*), ползвайки стопанскоисторически изследвания (подобен характер имат изследванията на Йордан Коев, Десислава Йорданова, Костадин Коларов и Венета Христова) (вж. Литературата). Нещо повече – именно в диалог между широк кръг от специалисти – историци и икономисти, през 2022 г. се появи първото обобщаващо проучване, посветено на историята на българското предприемачество, което в достъпен за широката читателска аудитория език, разкриват неговите специфики и етапи на развитие (вж. Приложението).

В последните години се забелязва нов подход сред историците, занимаващи се с бизнес историята на Българското възраждане. Той е свързан с употребата на теоретични концепции, заети от социалните науки (икономика, икономическа социология). Чрез въпросните принципи се обобщават и представят еднообразни данни, извлечени от търговските архиви (вж. Приложението – докторската дисертация на Е. Ръждавичка, както и публикациите на И. Русев и П. Пенчев, М. Друмева, И. Найденов, М. Маринова).

В този ред на мисли, могат да се посочат множеството изследвания, посветени на отделни личности и цели фамилии. Продължава традицията по проучването на отделни селища и региони. В някои изследователски текстове се засяга периодът след Освобождението, което е похвално, тъй като подобен похват позволява да се види еволюцията в предприемаческите практики. Подобен характер имат проучването на Калина Магжарова, посветено на казанлъшките търговци на розово масло, и на Маргарита Маринова и Емилия Вачева за свищовските търговци (конкретните автори и заглавия вж. в Приложението).

6 Вж. Приложението.

7 Напр. научна конференция на тема „Мрежи и механизми на влияние в регионалната политика, икономика и култура“, 19 май 2022 г., СУ „Св. Климент Охридски“ и Център за регионални изследвания и анализи (ЦРИА). Вж. <https://crsa.uni-sofia.bg/bg/subitiya/konferencii/nauchna-konferenciya-mrezhi-i-mehanizmi-na-vliyanie-v-regionalnata-politika>. Вж. също информация за проведените в периода 2016 – 2024 г. конференции, организирани от ЦСИИ – Научни форуми • CSII.

8 Всички томове са достъпни на сайта на ЦСИИ. Вж. ИЗВЕСТИЯ • CSII (7.04.2025). Анализ на издадените до момента томове може да се намери в: Atanasov, 2025, pp. 85 – 121.

9 Вж. сайта на Центъра за стопанско-исторически изследвания – <https://csii.bg/> (7.04.2025).

Специално внимание трябва да се обърне на множеството публикации на Надя Данова, посветени на Константин Фотинов. Същата авторка е обнародвала гръцките писма на Фотинов, които дават представа за търговската му активност (вж. Приложението).

Сред продуктивните автори се откроява Светла Янева, наченала своите занимания с темата за занаятчийското и protoиндустриалното производство, но по-сетне посветила редица публикации на откупуването на данъци, на търговските практики на възрожденските дейци, на инкорпорацията на българските земи към световната икономическа система, на стопанската активност на жените в българските земи през XVIII и XIX в. Освен това Св. Янева е сред малкото учени, работили с търговския тефтер на х. Христо Рачков. Част от изследователските ѝ търсения са намерили отражение в разработването на глава 4. „Стопански живот и социална структура на българите през Възраждането“, обнародвана в „История на българите“. Трябва да се спомене и монографичното изследване, посветено на откупвачите на данъци, където тя успява да разкрие в дълбочина тази страна от многостранната стопанска и благотворителна дейност на редица видни и по-малко познати възрожденски търговци (вж. Приложението).

Евгения Давидова също се откроява с многобройните си публикации по темата за търговците. В тях се разглеждат редица въпроси, сред които могат да се изтъкнат: дейността на Тъпчилещови, търговските договори от възрожденската епоха, откупваческата дейност, ролята на циркулярните писма в дейността на предприемачите, мобилността в тяхната дейност и пр. Особен интерес представлява монографичното ѝ изследване, в което търговската проблематика се разглежда в по-широк (*балкански*) контекст въз основа на разнообразни първоизточници и вторична литература (вж. Приложението).

Особено обилни са изследванията на Иван Русев, които засягат различните аспекти на търговската модерност през възрожденската епоха. В множество по-малки статии авторът разглежда проблематиката за конкретни селища в Българско, в Цариград, както и в емигрантските средища Галац, Браила, Букурещ. Посвещава по-подробни текстове на учебникарската книжнина, която способства за докосването на българските предприемачи до новостите в сферата на търговската наука. Авторът се ангажира и с въпроса за акционерните дружества, които също представляват модерен тип стопански предприятия (вж. заглавията, включени в Приложението).

Дългогодишните изследователски усилия на И. Русев намират логичен завършек в монографията „Търговската модерност на Българското възраждане като култура и практика. Изследване и извори“, 2013. Цитираното изследване представлява първият цялостен труд, посветен на заявената проблематика. Написан е въз основа на обилен архивен материал, релевантна по темата литература (вкл. на френски, английски, гръцки езици) и множество старопечатни издания, което още повече подсилва тежестта на направените изводи. Монографията е снабдена с множество приложения, в които са дадени откъси от различни по вид първоизточници, което позволява на читателя да добие нагледна представа за част от ползваните извори (Roussev, 2015).

Ценни са множеството публикации под формата на статии, студии и монографии на Светла Атанасова, в които тя разкрива многостранната стопанска активност на редица търновски и арбанашки търговци. Обръща внимание на широките им бизнес контакти, на

афинитета им към модерна стопанска дейност, на обществената им ангажираност. Не са подминати и изявите им като щедри благодетели (вж. Приложението).

В някои свои текстове Св. Атанасова акцентира върху ролята на османските правни институции, с които търговците имали досег. Същата тема вълнува Ивелина Машева, която е разработила дисертационен труд, посветен на търговските съдилища и правната регулация в българските земи в периода 40-те – 70-те години на XIX в. Темата е любопитна, защото предоставя информация за институционалния контекст, в който възрожденските предприемачи извършвали дейността си (вж. Приложението).

Особено продуктивен автор е Веселин Горанчев. В поредица от статии и студии и монографии той разкрива различни аспекти от миналото на село Арбанаси, Търновско, и на местната фамилия Русович. По-сетне изследва стопанската дейност на търновските предприемачи Евстати Селвели и х. Минчо х. Цачев. Въпросните изследвания са реализирани след продължителна и целенасочена работа с гръко-езични документи, които до този момент не са задоволително оползотворени. Същият автор е превел и обнародвал документи, посветени на фамилията Русович, което е похвално, защото през изследвания период е рядкост публикуването на подобен род първоизточници (вж. Приложението).

Разработват се нови/малко познати теми: напр. за търговците бератлии въз основа на документи на османски език, за текстилната промишленост (Гергана Георгиева и Николай Тодоров), за стопанската дейност на Тодор Бракалов отново въз основа на османски документи. Въвеждат се напълно непознати извори (напр. архивът на фамилията Холевич, който обхваща изключително дълъг период – от началото на XIX до средата на XX в.). В някои изследвания се прави опит да се изясни защо се появяват (Гергана Георгиева) или защо липсват предприемачи в някои региони на българските земи (Ивайло Найденов). Доразработени и надградени са сюжети, които са проучвани по-рано. Така например Николай Тодоров посвещава монография на промишлеността в Котленския регион и т.н. (вж. Приложението).

Налични са изследвания, които засягат по-общо въпроса за търговското предприемачество, тъй като в тях акцентът е друг – историята на революционното движение, на културата и пр., които обогатяват знанието за малко познати личности в регионален план (вж. текстовете на Пламен Митев, Пламен Павлов, Красимира Й. Лангхайнрих в Приложението).

В някои публикации се прави опит за колективен „портрет“ на предприемачи от Търново, Панагюрище и Свищов (вж. публикациите на Цв. Генчева и Татяна Кънчева, Атанас Шопов, Ивайло Найденов), което е особено важно. Събраните и коментирани, макар и фрагментарни, сведения предоставят възможност за последващи изследвания, посветени на образованието, предприемаческата и обществената дейност на множество стопански дейци¹⁰. Подобни данни позволяват да се „обрисува“ портретът на българския предприемач от възрожденската епоха.

Макар че е постигнато много, изглежда, Е. Давидова има право за това, че съществуват все още недостатъчно осветлени проблеми. Някои бяха посочени. Други са свързани с наследствеността на търговската професия – т.е. би било интересно да се проследи какво

10 Същата констатация у: Atanasova, 2014, pp. 34 – 35.

се случва с търговците, техните фирми и капитали след Освобождението. Проучванията върху Свищов хвърлят светлина върху този въпрос, но липсва цялостен поглед (Davidova, 1997, p. 109). По-активната работа с документи, съхранявани в българските архиви, би осветлила допълнително дейността на възрожденските предприемачи. Би било добре да бъде продължена традицията на регионалните изследвания, още повече че в библиотеки, музеи и читалища се съхраняват ценни първични източници (Roussev, 2020, pp. 44 – 47). Със сигурност работата в чуждестранни архивохранилища (Сърбия, Румъния, Австрия, Унгария) и въвеждането на нов/непознат изворов материал биха допълнили и надградили познанието по набелязаните проблеми.

5. Заключение

Направеният историографски анализ показва, че темата за търговското предприемачество винаги е привличала вниманието на историци и краеведи. В много малка степен с него са се занимавали икономисти както в миналото, така и по-сетне. Непосредствено след Освобождението е положено началото на сериозна традиция по изследването на конкретни стопански дейци и селища/региони, които излъчват будни хора със специфично икономическо мислене. В по-ранните публикации акцентът е върху благотворителната/обществената дейност на предприемачите. Същевременно, макар и по-пестеливо, са разкрити ценни детайли около техните лични качества, образование, поведение и стопанска дейност. Действително някои от запазените наративи са изключително патетични, което се дължи на факта, че са писани непосредствено след Освобождението. Въпреки това първите очерци върху възрожденските предприемачи са твърде важни, защото изобилстват от подробности. Неслучайно са използвани и през следващия период, когато се налага марксистко-ленинската научна парадигма. След 1944 г. са направени най-много изследвания, касаещи темата за предприемачите. Въведени са непознати първични източници, което още повече разширява познанието по редица ключови теми. Същевременно прави впечатление, че много по-рядко се обръща внимание на самите хора с техните способности, умения, чувства и пр. С много малки изключения не се поставя особен акцент върху изучаването на факторите за появата на подобни люде. След 1989 г. изследването на търговското предприемачество продължава въпреки трудностите от финансов характер. В последните над двадесет години темата неизменно е в обектива на множество изследователи, които разработват широк кръг от проблеми. Някои от тях продължават и надграждат от предходните периоди, а други стъпват върху съвсем нова основа. Всички те се явяват солидна гаранция за последващи научни дирения, които биха разкрили нови и интригуващи сюжети от историята на ранното българско предприемачество.

Приложение

Автор/автори	Заглавие	Къде и кога е публикуван текста	Вид
Антонова, Боряна	Как се издига гребният балкански търговец.	В: Мутафова, К. и др. (ред.) Стандарти на всекидневието през Средновековието и Новото време. Том 1. Велико Търново: „Фабър“, 2012, с. 55 – 63.	статия
Атанасова, Агрияна; Крачунова, Дария; Шевчук, Любов	Българските предприемачи от XIX век – носители на новаторство	Управление и устойчиво развитие, 2023, № 4 (вж. Microsoft Word - 101_A_Atanasova_D_Krachunova_L_Shevchuk_paper-2023.docx)	статия
Атанасова, Кирила	Regional Networking and the Creation of the Bulgarian Economic and Political Elite in the 19 th Century. The Case of Dimitar T. Brakalov.	In: Baramova, M., Mitev, P., Parvev, I. (Eds.). Regional Networks in Context. Economy and Trade in the Lower Danube Balkans of the 19 th . LiT Verlag: Münster/ Berlin, 2023, pp. 113 – 122.	статия
Атанасова, Светла	Networks and Mechanisms of Influence in the Ottoman Empire during the 19 th century: From the Economic and Social Practices of Tarnovo Merchants.	In: Baramova, M., Mitev, P., Parvev, I. (Eds.). Regional Networks in Context. Economy and Trade in the Lower Danube Balkans of the 19 th . LiT Verlag: Münster/ Berlin, 2023, pp. 67 – 82.	статия
Атанасова, Светла	Възрожденският предприемач Христо Арнаудов.	Известия на ЦСИИ, 2023, Том 8, с. 348 – 360.	статия
Атанасова, Светла	Янко Славчев за търговията и търговците през XIX в.	Русев, И. (гл. ред.) Сборник с доклади от научната конференция „Историята в музея и музеят в историята“ – посветена на 60-годишнината от създаването на Музея на Възраждането във Варна, проведена на 4-5 октомври 2019 г. Варна: Онгъл, 2021, с. 45 – 53. (Acta musei varnaensis, XIV).	статия
Атанасова, Светла	Кризи и възможности за развитие: из стопанските практики на български търговци от втората половина на XIX в.	Известия на ЦСИИ, 2019, Том 4, с. 119 – 131.	статия
Атанасова, Светла	Петър Пипев и Михаил Рачев. Стопанският елит на Новото време.	Известия на РИМ – Велико Търново, Том XXXIV, 2019, с. 263 – 270.	статия

Атанасова, Светла	Димитър и Григор Начович. Приноси към историята на възрожденския стопански елит.	Известия на РИМ – Велико Търново, 2020, Том XXXV, с. 189 – 211.	статия
Атанасова, Светла	Предприемачи на Балканите: възрожденската фамилия Кермекчиеви. Велико Търново: Издателство „Фабер“, 2024.		монография
Атанасова, Светла	Фирмени печати на търговска къща „Никола Минчоолу и Евстати Селвели и дружие“ от втората половина на XIX век.	В: Косев, К. (ред.) Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена на 17 ноември 2003 г. в гр. Търговище. Велико Търново: „Фабер“, 2004, с. 186 – 192.	статия
Атанасова, Светла	Особености в украсата на личните и фирмените печати на търновски търговци от втората половина на XIX век.	Известия на РИМ – Русе, 2005, Том IX, с. 291 – 298.	статия
Атанасова, Светла	Търновската фамилия Михайлови в международната търговия през XIX век.	Архив за поселищни проучвания, год. XII, № 1 – 2, 2007 (2008), с. 128 – 137.	статия
Атанасова, Светла	Дейността на търговска къща „Хаджи Кирил Димитров Русович и дружие“ – с. Арбанаси, Търновско от втората половина на XIX век.	Архив за поселищни проучвания, Год. XIII, № 1 – 2, 2009, с. 82 – 88.	съобщение
Атанасова, Светла	Стопански и обществени изяви на търновски търговци, отразени във възрожденската периодика.	Годишник на РИМ – Сливен. Българският периодичен печат през Възраждането. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена на 7 – 8 октомври 2009 г. в гр. Сливен. Сливен, 2011, с. 475 – 489.	статия
Атанасова, Светла	Търговска къща „Братя Г. Аврамови“ от втората половина на XIX век.	Известия на РИМ – Велико Търново, 2012, Том XXVI, с. 289 – 304.	статия

Атанасова, Светла	Дейността на търговските дружества „Христо (Христаки) Ганев Витанов и братя“ и „Никола и Христаки Ганеви“ в Русе и Търново през втората половина на XIX век.	Известия на РИМ – Велико Търново, 2013, Том XXVII, с. 403 – 416.	статия
Атанасова, Светла	Търновските търговски дружества през Възраждането. Модели за стопанско развитие. Велико Търново: Фабер, 2014.		монография
Атанасова, Светла	Участие на търновското дружество „Хаджи Николи Минчоолу и Евстати Селвели и дружие“ в търговията с бубено семе и сурова коприна през 1859 – 1863 г.	Известия на РИМ – Велико Търново, 2014, Том XXVIII – XXIX, с. 357 – 370.	статия
Атанасова, Светла	Търновските търговци през XIX век – модерни практики и европейско поведение на световните пазари.	В: Петков, П. (отг. ред.) Дни на науката, 2015. Доклади от Научната конференция, посветена на 50-годишнината на Великотърновския клон на СУБ, май 2014. Велико Търново: „Фабер“, 2015, с. 222 – 229.	съобщение
Атанасова, Светла	Арбанашките търговци през Възраждането – стопански и социални практики.	Известия на Народния музей – Бургас, 2015, Том V, с. 311 – 322.	статия
Атанасова, Светла	Арбанаси. Търговия и търговски връзки през XVII – XIX век. Велико Търново: Фабер, 2016.		монография
Атанасова, Светла	Лясковец. Занаяти и търговия през Възраждането.	Известия на ЦСИИ, 2016, Том 1, с. 289 – 307.	статия
Атанасова, Светла	Горна Оряховица – търговия и търговски връзки през XVIII – XIX век.	Известия на РИМ – Велико Търново, 2016, Том XXXI, с. 153 – 166.	статия

Атанасова, Светла	Историята на банкерска къща „Ганчо С. Парасков & Синове“ и акционерно дружество „Ганчо С. Парасков & Г. Йорданов Генчев“ – Килифарево от 1876 до 1923 г.	Известия на ЦСИИ, 2017, Том 2, с. 456 – 473.	статия
Атанасова, Светла	Стопанската дейност на Христо Габровски през втората половина на XIX век.	Известия на РИМ – Велико Търново, 2017, Том XXXII, с. 209 – 214.	статия
Атанасова, Светла	Официални норми за дейността на османските търговци с берат от 60-те години на XIX в. Споделени практики от българските земи.	Известия на ЦСИИ, 2018, Том 3, с. 76 – 87.	статия
Атанасова, Светла	Нови щрихи към портрета на възрожденския предприемач Стефан Карагьозов.	Известия на РИМ – Габрово, 2018 (2019), Том 6, с. 256 – 265.	статия
Атанасова, Светла	Забравените българи: Петър Кермекчиев – патриот и филантроп.	Журнал за исторически и археологически изследвания, 2022, № 2 – 3, с. 17 – 24.	статия
Атанасова, Светла	Професионалните контакти на Петър Кермекчиев с Евлоги Георгиев през 1878 – 1881 години.	Известия на ЦСИИ, 2022, Том 7, с. 333 – 345.	статия
Атанасова, Светла	Фирмени печати на търговска къща „Тодор Василев и Сие“ от втората половина на XIX век.	Известия на РИМ – Велико Търново, 2004, Том XIX, с. 206 – 214.	статия
Атанасова, Светла	Ролята на Османското законодателство от средата на XIX век при изграждането на търговско-производствени структури в българските земи.	Архив за поселищни проучвания, Год. XIV, 2010 (2011), № 1 – 2, с. 37 – 63.	студия

Бакърджиева, Теодора	Пазарът – градското пространство – хората. С нарочен поглед към Русе през османския период.	В: Косев, К. (ред.) Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена в Търговище на 17 ноември 2003 г. Велико Търново: „Фабер“, 2004, с. 44 – 54.	статия
Бакърджиева, Теодора	Търговецът и градът.	Известия на РИМ – Русе, 2005, Том 9, с. 299 – 307.	статия
Банова, Тодорка	Ескиджумайските търговци.	В: Косев, К. (ред.) Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена в Търговище на 17 ноември 2003 г. Велико Търново: „Фабер“, 2004, с. 221 – 231.	
Беров, Христо	The Economic Advantages of the Political Periphery (The Case of Georgievi Bros. Activities).	In: Baramova, M., Mitev, P., Parvev, I. (Eds.). Regional Networks in Context. Economy and Trade in the Lower Danube Balkans of the 19 th . Century. LiT Verlag: Münster/ Berlin, 2023, pp. 179 – 186.	статия
Бонева, Вера	Възраждане: България и българите в преход към новото време: Академичен обзор. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2005.		лекционен курс
Василева, Вера	Опис на документите за стопанската история на България, запазени в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Част първа (1648 – 1879). София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 2019.		справочник

Василева, Вера	Василева, В. Опис на документите за стопанската история на България, запазени в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Климент Охридски“. Част втора (1878 – 1920). София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 2023.		справочник
Вачева, Емилия	Свищовските възрожденски търговци в следосвободженска България.	Известия на ЦСИИ, 2018, Том 3, с. 332 – 342.	статия
Вачева, Емилия	Реализацията на наследниците на свищовски възрожденски търговци в следосвободженска България.	Известия на ЦСИИ, 2022, Том 7, с. 362 – 373.	статия
Вачева, Емилия	Стопанското развитие на Свищовската община (1878 – 1912). Дисертация за присъждане на образователно-квалификационна степен „доктор“. София, УНСС, 2024.		дисертация
Величкова, Цветана	Архивът на Евлоги и Христо Георгиеви – история и актуално състояние.	Известия на държавните архиви, 2017, Том 113 – 114, с. 397 – 403.	статия
Генчева, Цветана, Кръстева, Татяна	Опит за социологическо проучване на търновските търговци през XIX в.	В: Косев, К. (ред.) Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена в Търговище на 17 ноември 2003 г. Велико Търново: „Фабер“, 2004, с. 201 – 214.	статия
Георгиева, Гергана	The Rich in Eighteenth- and Nineteenth-Century Arbanasi: Networks of Prosperity.	In: Davidova, E. (ed.) Wealth in the Ottoman and post Ottoman Balkans. A Socio-Economic History, London – New York, 2016, с. 139 – 151, 278 – 281.	статия

Георгиева, Гергана; Тодоров, Николай	Пречки пред развитието на текстилната промишленост в българските земи през XVIII и XIX век.	Известия на ЦСИИ, 2024, Том 9, с. 90 – 102.	статия
Георгиева, Гергана; Тодоров, Николай	Бератлиите – търговците на султана.	Известия на ЦСИИ, 2020, Том 5, с. 39 – 54.	статия
Георгиева, Гергана; Тодоров, Николай	Социални и професионални мрежи на търговците бератлии.	Известия на ЦСИИ, 2021, Том 6, с. 13 – 28.	статия
Горанчев, Веселин	Родът Русович от Арбанаси през XVIII – XIX в. – родова история, стопанска и обществена дейност (по гръкоезични извори). Дисертация за придобиване на образователна и научна степен „доктор“. Велико Търново: ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, 2017.		дисертация
Георгиева, Теменуза	За европейския вкус на един възрожденски търговец от Велико Търново.	Известия РИМ – Габрово, 2015, Том 3, с. 163 – 177.	статия
Горанчев, Веселин	Стопански връзки между търговската фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилещови.	Известия на ЦСИИ, 2024, Том 9, с. 339 – 350.	статия
Горанчев, Веселин	Търговията с мазнини от животински произход (червиш, лой и червишолой) между търговска фирма „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилещови.	Епохи, 2024, Том XXXII, № 1, с. 108 – 130.	студия
Горанчев, Веселин	Стопански връзки между търговска къща „Хаджи Минчо х. Цачев и дружие“ и братя Тъпчилещови в контекста на съвместната им търговска дейност с биволски кожи.	История, Том XXXII, 2024, № 3, с. 261 – 274.	статия

Горанчев, Веселин	Гръкоезични търговски договори от архивния фонд на фирмата “Н. Минчооглу & Е.Селвели и дружие“.	Известия на ЦСИИ. Том VI, 2021, с. 252 – 264.	статия
Горанчев, Веселин	За произхода и семейната среда на търновските предприемачи и общественици от XIX век Евстати х. Николов Паница и Евстати х. Николов Селвели.	Епохи, 2022, Том XXX, № 1, с. 152 – 159.	статия
Горанчев, Веселин	За стопанската дейност на Евстати Селвели през 1843 г.	Епохи, Том XXX, 2022, № 2, с. 242 – 259.	статия
Горанчев, Веселин	За стопанската дейност на Евстати Селвели през 1844 година.	Журнал за исторически и археологически изследвания, 2023, № 1, с. 9 – 31.	студия
Горанчев, Веселин	Архивът на Търговска къща „Братя Русович“ – с. Арбанаси (документация на гръцки език).	В: Русев, И. (съст.) Варна, българите и българските градове. Възрожденски поселищни изследвания : Сборник в памет на проф. д.и.н. Велко Тонев. Варна: Онгъл, 2016, с. 317 – 329. (Acta Musei Varnaensis; XII).	статия
Горанчев, Веселин	Писма на Димитър К. Русович до неговия баща, арбанашкия предприемач Кирил Д. Русович.	Известия на РИМ – Велико Търново, 2015, Том XXX, с. 131 – 145.	статия
Горанчев, Веселин	Възрожденският род Русович от Арбанаси. Родова история, обществена и стопанска дейност. Велико Търново: Издателство „Ивис“, 2018.		монография
Горанчев, Веселин	Архивът на арбанашкия род Русович (гръкоезични документи). Велико Търново: Издателство „Ровита“, 2020.		документален сборник
Градева, Росица	Селяни в международната търговия: Червена вода, XVII – нач. на XVIII в.	В: Алманах за историята на Русе, 2002, Том 4, с. 92 – 112.	статия

Грънчаров, Михаил	История на Плевен. Възраждане и освобождение. Плевен: Регионален исторически музей, 2001.		монография
Грънчаров, Михаил	Стопански и обществен живот/Икономическо развитие през 30-те – 70- те години на XIX в.	В: Грънчаров, М. (съст. и науч. рег.) История на Никопол: от древността до 1944 г. Плевен: Регионален исторически музей, 2004, с. 96 – 104, 130 – 143.	колективна монография
Давидова, Евгения	Commercial Networks in the Balkans (Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries).	In: Naxidou, E., Konstantinova, Y. (eds.) Christian Networks in the Ottoman Empire. A Transnational History. Budapest: CEU Press, 2024, pp. 1 – 24.	студия
Давидова, Евгения	Balkan Transitions to Modernity and Nation-States: Through the Eyes of Three Generations of Merchants (1780s – 1890s). Brill, Leiden – Boston, 2013.		монография
Давидова, Евгения	Business Partnerships and Practices from the 19 th Century Ottoman Balkans.	Turcica, 2012 – 2013, Vol. 44, pp. 219 – 244.	статия
Давидова, Евгения	Необичайното в баналното: примери из търговските тефтери от XIX век.	Исторически преглед, 2004, № 5 – 6, с. 179 – 185.	статия
Давидова, Евгения	Lettera Cilolare or a Glimpse at the Nineteenth-Century Merchant's Selfpromotion and reputation.	Revue Études Sud-Est Européennes, XLIV, no.1 – 4, (Bucharest), 2006, pp. 355 – 365.	статия
Давидова, Евгения	Circuits of Mobile Workers in the 19 th -Century Central Balkans.	Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften, 2020, Vol. 31, no. 1, pp. 48 – 67.	статия
Давидова, Евгения	Re-interpreting the Past: Shifting Perspectives from a Commercial Archival Fond in the Bulgarian Historical Archive.	Revista Arhivelor/Archives Review, no. 2 2011, pp. 36 – 42.	статия

Данова, Надя	Велико Търново през Ранното възраждане (XVIII – първата четвърт на XIX век).	В: Димитров, С. и др. История на Велико Търново. Том 2. Късно средновековие, Възраждане, Нова история (1393 – 1940). Велико Търново: „Абагар“, 2000, с. 87 – 100.	глава от колективна монография
Данова, Надя	Архив на Константин Георгиев Фотинов. Т.1. Гръцка кореспонденция. Разчитане, превод на български, коментар и предговор Надя Данова. София: „Гутенберг“, 2004.		документален сборник
Данова, Надя	Нови данни към историята на търговския обмен на Балканите в края на XVIII и началото на XIX век.	Исторически преглед, 2020, № 2, с. 90 – 120.	студия
Денчева, Лалка	Дейността на габровските търговци в Букурещ през Възраждането.	Годишник „Наука и творчество“ – Технически университет – Габрово, Институт за повишаване на квалификацията, Брой 2, 2000, с. 125 – 135.	статия
Димитров, Димитър	Балканският икономически феномен – формиране и историческа съдба (Формирането и утвърждаването на модерна пазарна мотивация у българите в епохата на Възраждането). Благоевград: ЮЗУ „Неофит Рилски“, 2005.		монография
Димитров, М., Димитров, А. (отг. ред. и съст.)	Икономическа енциклопедия. София: Наука и изкуство, 2005.		енциклопедия
Димитрова, Ирена	Търговските връзки на шуменци с Ески Джумая и Тулча през XIX в.	В: Косев, К. (ред.) Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена в Търговище на 17 ноември 2003 г. Велико Търново: „Фабер“, 2004, с. 158 – 163.	статия

Добрев, Петър	Котленски мрежи на влияние в края на XIX в.	В: Русев, И., Добрев, П., Георгиева, Г., Тодоров, Н. (ред.) Котел и Старопланинският регион – икономика, миграции, общество: сборник с изследвания. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 105 – 119.	статия
Добрев, Петър	Чифликчиите Холевич в Османската империя, България и Румъния (XIX–XX век). Дисертация за придобиване на образователна и научна степен „доктор“. София: СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, 2019.		дисертация
Добрев, Петър	Родът Холевич и Котел – от protoиндустрия към земеделие.	Известия на ЦСИИ, 2016, Том I, с. 308 – 327.	статия
Добрев, Петър	Международните връзки на българските чифликчици – случаят Холевич и Вакаро.	Известия на ЦСИИ, 2017, Том II, с. 447 – 455.	статия
Добрев, Петър	Архивът на чифликчийското семейство Холевич (1834 – 1950 г.).	Форум, 2018, бр. 3, с. 41 – 46.	статия
Добрев, Петър	Сходни модели, различни мащаби – икономически мрежи на Георгиеви, Холевич и Русович през 60-те години на XIX в.	В: Митев, П. (ред.) Дарителство и предприемачество на Балканите през XIX в.: сборник с материали от международна научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Евлози Георгиев, проведена на 4 октомври 2019 г., СУ „Св. Климент Охридски“. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 93 – 103.	статия
Добрев, Петър	Другото лице на националноотговорния предприемач: опиумните търговци на Балканите в края на XIX и началото на XX в.	Известия на ЦСИИ, 2021, Том VI, с. 363 – 374.	статия

Дончева, Гургана	Мрежи и партньори: търговската къща на хаджи Януш Коста Петре от Крайова.	В: Митев, П., Рачева, В. (съст. и ред.) Балканските измерения на фамилията Мустакови. Сборник с материали от Международна научна конференция Габрово, 18–19 септември 2007 г. София: СУ „Св. Климент Охридски“, 2008, с. 92 – 97.	статия
Друмев, Мариана	Стопанското развитие на Свищов и дейността на търговските фирми на Цвятко Радославов през Възраждането. Дисертация за придобиване на образователна и научна степен „доктор“. УНСС, София, 2018.		дисертация
Друмев, Мариана	Търговски знания и търговски практики в Свищов през Възраждането.	Диалог, 2016, № 4, с. 103 – 118.	статия
Друмев, Мариана	Търговската дейност на Цвятко Радославов през втората половина на 50-те години на XIX в.	Известия на ЦСНИ, 2016, Том 1, 2016, с. 254 – 273.	статия
Друмев, Мариана	Търговията със сол на Цвятко Радославов и неговата фирма през 50-те – 70-те години на XIX в.	Диалог, 2014, № 1, с. 66 – 82.	статия
Друмев, Мариана	Търговските връзки на Цвятко Радославов с някои южнобългарски градове през 50-те години на XIX в.	В: Казанлък в миналото и днес. София: Издателски комплекс – УНСС, 2016, Книга IX, с. 146 – 158.	статия
Друмев, Мариана	Участие на търговската фирма на Цв. Радославов в търговията със зърнени храни по българските земи през 50 – 60-те години на XIX в.	В: България на Балканите и с Европа. Минало, настояще и бъдеще. Том 1, Секция „История“. София: УИ Стопанство, 2007, с. 23 – 50.	статия
Друмев, Мариана	Откупваческата дейност на търговската фирма „М. х. Алишоглу – Цв. Радославов“ (60-те – 70-те години на XIX в.).	В: Велева, Л. (науч. ред.) България – 100 години юридически суверенна държава. Икономически, политически и културни постижения. Т. 2, Секция „История“, секция „Икономика“. София: УИ Стопанство, 2010, с. 36 – 49.	статия

Друмева, Мариана	Един неосъществен проект за разширяване на руското корабоплаване по р. Дунав след Кримската война (1853 – 1856 г.).	В: Социалните науки и глобализацията: сборник с доклади от международна научна конференция, посветена на 65-годишнината от създаването на катедра “Философски науки”. Варна: Наука и икономика ИУ, 2013, с. 229 – 238.	статия
Дяконова – Арсен, Светлана	Банско – търговски център през Възраждането. (Хаджи Вълчо: БАНСКО - ТЪРГОВСКИ ЦЕНТЪР ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО) (13.4.2025)		статия
Жечев, Николай	Спомени на Григор Начович за ученическите му години.	Исторически преглед, 2003, № 1 – 2, с. 155 – 177.	документална публикация
Жечев, Николай	Българите в Галац през Възраждането. София: АИ „Марин Дринов“, 2007.		монография
Жечев, Николай	„Девет дни ставам от как обикалям Лондра...“ Двама български търговци из Европа в 1863 г.	В: Тодоров, В. (съст.) Studia Balcanica 23. Изследвания в чест на чл.-кор. проф. Страшимир Димитров: Т. 2. София: АИ „Марин Дринов“, 2001, с. 508 – 511.	съобщение
Жечев, Николай	Из миналото на българската общност в Крайова. Изследвания и документи. София: БАН, 2023.		монография
Запрянова, Свобода	Връзки на пловдивски търговци с европейски страни през Възраждането.	Годишник на Историческия музей – Пловдив, 2001, Том 1, с. 48 – 51.	съобщение
Златанов, Александър	Стопанско-търговската мрежа на Евлоги Георгиев през 1839 г.	Известия на ЦСИИ. Т. VII, 2022, с. 264 – 286.	студия
Златанов, Александър	Карловски търговци от началото на 60-те години на XIX в.	Известия на ЦСИИ Т. VI, 2021, с. 284 – 295.	статия
Иванов, Иван	Златица и Пирдоп през Възраждането. София: Златен змей.		монография
Иванов, Мартин	Исторически поглед.	В: Производителят на възможности. Образът на предприемача в България. Изд. Института за пазарна икономика, 2013, с. 38 – 42.	статия

Иванов, Мартин	Забравените бизнесмени и дарители.	Forbes, Брой 24, март 2013, с. 116 – 117.	статия
Иванов, Мартин	Розов бизнес.	Forbes, Брой 19, октомври, 2012, с. 110 – 111.	статия
Иванов, Митко	Бургас от XVI до началото на XIX век.	В: Карайотов, И. (науч. ред.) История на Бургас: от древността до средата на XX в. Бургас: Регионална библиотека „Пейо К. Яворов“, 2011, с. 76 – 82.	глава от колективна монография
Иванов, Руслан	Модернизацията във всекидневието на търговците и занаятчиите през Възраждането (XVIII – XIX в.). Дисертация за придобиване на образователна и научна степен „доктор“. София: СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, 2010.		дисертация
Иванов, Руслан	Трудности и поврати в работата на търговците през Възраждането.	В: Станев, В. (съст.) Заговори и преврати в историята: XV юбилейни кюстендилски четения 2008. ИФ – 94, Регионален исторически музей – Кюстендил. София, 2010, с. 72 – 78.	статия
Иванов, Руслан	За някои моменти от работата на българските търговци през XIX век.	В: Стоилова, Т. и др. (ред.) Ежедневието на империите. Средни векове – XX век. Известия на Института за исторически изследвания, Том 36, 2021, с. 191 – 241.	студия
Иванова, Светлана	Арменци и аджем туджари: За статуса на търговеца в Румелия през XVII – XVIII в.	Bulgarian Historical Review, 2006, № 1 – 2, с. 274 – 303.	студия
Иванова, Светлана	Малцинства – търговци в Румелия през XVII-XVIII век.	Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, 2012, Том 100, с. 67 – 173.	студия
Иванова, Светлана	Гърци – османски търговци на далечни разстояния: статус и културна идентичност.	Известия на ЦСНИ, 2016, Том 1, с. 110 – 150.	студия

Капралова, Недка	И ще господарува мъжът ти над теб. Още за жените в културата : Архив на семейство Елисавета и Христо Караминкови. – София: АИ Проф. Марин Дринов, 2013.		монография
Китанов, Валентин	Пломбът в българското пространство XVII – XIX век. Стопански, социални и културни проекции. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, 2022.		монография
Константинова, Юра	Заселването на българите в Солун през XIX и началото на XX век..	Балкани, 2017, брой 6.1, с. 45 – 54.	статия
Константинова, Юра	Trade Networks and National Identity in Salonica in the 1860s and 1870s	Etudes Balkaniques, 2017, № 3, pp. 224 – 242.	статия
Константинова, Юра	Trade Networks and Political Influence: Russia and the Bulgarian Merchants.	In: Naxidou, E., Konstantinova, Y. (eds.) Christian Networks in the Ottoman Empire. A Transnational History. Budapest: CEU Press, 2024, pp. 274 – 298.	статия
Лангхайнрих, Красимира	Поборникът Спиро Константинов (1826 – 1911).	Пловдивски исторически форум, 2023, Година 7, № 1, с. 27 – 53.	статия
Лангхайнрих, Красимира	Поборникът Спиро Константинов и револверните саби на войводите Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2022.		монография
Левкова-Мучинова, Мария	Благодетелят Маринчо Бенли.	Известия на Историческия музей Шумен, 2002, Том IX, с. 206 – 230.	студия
Левкова-Мучинова, Мария	Търговските връзки между Шумен и Габрово през третата четвърт на XIX век.	Във: Василева, С. (съст.) Документални свидетелства за връзки на Габрово с други градове. Материали от научна конференция, посветена на 40-годишния юбилей на Държавен архив – Габрово. Том 2. Габрово: УИ „Васил Априлов“, 2002, с. 29 – 34.	статия

Левкова-Мучинова, Мария	По пътеките на безлика (из стопанските практики на Чалъковия род).	В: Първанов, П. и др. (съст.) Начални проучвания по стопанска история и история на социално-икономическата сфера в Югозападна България. Сборник с материали от семинар, проведен на 15 октомври 2015 г. в УЦ „Бачиново“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“. Благоевград, 2015, с. 216 – 229.	статия
Левкова-Мучинова, Мария	Формиране на български стопански елит през Възраждането (по примера на Чалъковия род)	В: Стоилова, Т. и др. (ред.) Ролята на елитите в процесите на консолидирането на нациите и на националното строителство. Известия на Института за исторически изследвания. Том XXXIV. София: АИ „Марин Дринов“, 2017, с. 226 – 245.	статия
Левкова-Мучинова, Мария	Към историята на Догановия род от Копривщица	Родознание/Genealogia, 2017, № 1 – 2, с. 111 – 122.	статия
Левкова-Мучинова, Мария	The Bulgarian Economic Elite in Plovdiv in the 19 th Century.	Études balkaniques, № 3, 2020, pp. 626 – 639.	статия
Левкова-Мучинова, Мария	Османски документи в българските родови архиви от епохата на Възраждането (по примера на Чалъковия род).	В: Янкова, В., Салим, М. (науч. ред.) Туркологични изследвания – 2020. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2020, с. 22 – 40.	статия
Левкова-Мучинова, Мария	Езикът на стопанското ежедневие на българите през XIX век (За българо- турския билингвизъм според документи от архива на Чалъковия род).	В: Стоилова, Т. и др. (ред.) Ежедневието на империите. Средни векове – XX век. Известия на Института за исторически изследвания. Т. XXXVI. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2021, с. 242 – 253.	статия
Левкова-Мучинова, Мария	Българският род Чалъковци през Възраждането.	Родознание/Genealogia, 2010, год. XV, № 2, с. 46 – 50.	статия
Левкова-Мучинова, Мария	Родът Чалъковци – тървенците на град Пловдив през XIX век.	В: Танкова, В. (науч. ред.) Град и памет. Сборник с доклади от Национална научна конференция с научен ръководител акад. Георги Марков (Пазарджик, 13 – 14 октомври 2011 г.). Пазарджик: Регионален исторически музей, 2012, с. 207 – 216.	статия

Левкова-Мучинова, Мария	Формиране на български стопански елит през Възраждането (по примера на Чалъковия род).	В: Стоилова, Т. (ред.) Ролята на елитите в процесите на консолидирането на нациите и на националното строителство. Известия на Института за исторически изследвания. Том XXXIV. София: АИ „Марин Дринов“, 2017, с. 226 – 245.	студия
Левкова-Мучинова, Мария	Езикът на стопанското ежедневие на българите през XIX век (за българо-турския билингвизъм според документи от архива на Чалъковия род).	В: Стоилова, Т. и др. (ред.) Ежедневието на империите. Средни векове – XX век. Известия на Института за исторически изследвания. Т. XXXVI. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2021, с. 242 – 253.	статия
Левкова-Мучинова, Мария	Българският стопански елит в Пловдив през XIX век (към социалния и имуществения профил на една пловдивска фамилия)	В: Прешленова, Р. (съст.) Градът на Балканите: пространство, образи, памет. София: Институт по балканистика с център по тракология „Проф. Александър Фол“, БАН, 2021, с. 479 – 494.	
Левкова-Мучинова, Мария	По пътеките на безлика (из стопанските практики на Чалъковия род).	В: Първанов, П. (съст.) Проучвания по стопанска история и история на социално-икономическата сфера в Югозападна България. Сборник с материали от семинар, проведен на 14 октомври 2015 г. в УЦ „Бачиново“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2015, с. 216 – 229.	статия
Маджарова, Калина	Розотърговците от Казанлък по документи на „Държавен архив“ – Стара Загора.	Известия на Регионален исторически музей – Габрово, 2023, том VIII, с. 110 – 123.	статия
Маринова, Маргарита	Стопанска история. Част 2. България. Велико Търново: „Фабер“, 2010.		лекционен курс
Маринова, Маргарита; Друмева, Мариана	Стопанска история: избрани лекции. Свищов: АИ „Д. А. Ценов“, 2010.		лекционен курс
Маринова, Маринова	Между търговското предприемачество и научно публицистично и политическо поприще: щрихи от краткия житейски път на Стоян Пранчов (1862 – 1889)	Известия на ЦСНИ, Том VI, 2021 г., с. 296 – 311.	статия

Маринова, Маргарита	Предприемачеството в Свищов – между възрожденските традиции и модерните практики (1878 – 1912 г.).	В: Георгиева, Т. (съст.) Иновации и предприемачество в образованието и бизнеса. Ботевград: Международно висше бизнес училище – Ботевград, 2019, с. 154 – 171.	статия
Маринова, Маргарита, Вачева, Емилия	Из историята на търговията и банковото дело в Свищов. Търговско – банкерски (сарафски) фирми и банкерски къщи и значението им за градското стопанство.	Икономика 21, 2018, бр. 2, с. 51 – 130.	студия
Марков, Иван	Генеалогия на русенската търговска фамилия Минкови.	Известия на Регионален исторически музей – Русе. Книга XXV. Захари Стойнов и лицата на Българското възраждане, 2022, с.148 – 162.	статия
Машева, Ивелина	Българските търговци и правната регулация на търговско-финансовите отношения в Османската империя (40-те – 70- те години на XIX в.). Дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, 2015.		дисертация
Машева, Ивелина	Правосъдието в провинцията – Видинският търговски съд в края на 60-те – нач. на 70-те години на XIX век.	В: Мутафова, Кр. (отг. ред.) Балканите – език, история, култура. Велико Търново: Издателство „Ивис“, 2015, Том 4, бр. 1, 2015, с. 284 – 293.	статия
Машева, Ивелина	From Islamic Commercial Law to the French Code De Commerce – Oral and Written Evidences in Commercial Trials in Ottoman Bulgaria during the Tanzimat.	Rechtskultur, 2015, № 4 pp. 33 – 40.	статия
Машева, Ивелина	Съдебни институции в областта на търговското право във Варна (40-те – 70-те години на XIX век).	В: Русев, И. (съст.) Варна, българите и българските градове. Възрожденски поселищни изследвания : Сборник в памет на проф. д.и.н. Велко Тонев. Варна: Онгъл, 2016, с. 81 – 98. (Acta Musei Varnaensis; XII).	статия

Минчева, Тянка	Към въпроса за пазарите, панаири и търговските връзки на търновци през Възраждането.	В: Косев, К. (ред.) Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена в Търговище на 17 ноември 2003 г. Велико Търново: „Фабер“, 2004, с. 169 – 177.	статия
Митев, Пламен	За ползата от сдружаването (црихи от съвместната дейност на братя Мустакови и х. Христо от Габрово).	В: Митев, П., Рачева, В. (съст. и ред.) Балканските измерения на фамилията Мустакови. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008, с. 44 – 59.	статия
Митев, Пламен	Българско възраждане. (лекционен курс). София: „Стандарт“, 2012.		лекционен курс
Митев, Пламен	Хаджи Станьо хаджи Станчов (Врабевски) в лабиринтите на историческата памет. София: Издателство „Авангард Прима“, 2024.		монография
Найденов, Ивайло	Между предприемаческата кариера и интелектуалната дейност: црихи към живота и делата на Алеко Ангелов Кръстич от Свищов (втората половина на XIX в.)	Дзяло, Година VIII, 2020, бр. 16.	статия
Найденов, Ивайло	Между икономическата теория и стопанската история: бележки за властта, пазарите и предприемачите през Възраждането.	Известия на ЦСИИ, 2020, Том V, с. 104 – 122.	статия
Найденов, Ивайло	Търговското предприемачество през епохата на Възраждането (по примера на братя Димитър, Петър и Алеко А. Кръстич от Свищов през 50-те – 70-те години на 19 в.).	Анамнеза, Год. XV, 2020, кн. 1, с. 1 – 37.	студия
Найденов, Ивайло	Архивни материали, посветени на възрожденските търговци, във фонда на Атанас Шопов в Научния архив на БАН (ф. 41 К).	В: Атанасов, Хр., Събев, О. (съст.) Българските земи в архивите и документите от XVIII – XIX век: модерност и традиция. София: АИ „За буквите – О писменех“, 2022, с. 266 – 285.	статия

Найденев, Ивайло	Bulgarian Migrants as Labour Force in the Danubian Principalities/Romania during the 19 th century.	Bulgarian Historical Review, 2022, № 3 – 4, pp. 87 – 113.	студия
Найденев, Ивайло	The entrepreneurial networks between the central part of the Balkans and the Danubian Principalities / Romania during the 19 th century.	In: Baramova, M., Mitev, P., Parvev, I. (Eds.). Regional Networks in Context. Economy and Trade in the Lower Danube Balkans of the 19 th . LiT Verlag: Münster / Berlin, 2023, pp. 151 – 168.	статия
Найденев, Ивайло	Къде и защо в българските земи липсва икономически растеж през епохата на Възраждането.	Известия на ЦСИИ. Том 8, 2023, с. 72 – 81.	статия
Найденев, Ивайло	Бариири пред търговското предприемачество в югозападните български земи през XIX век.	Известия на ЦСИИ, Том 9, 2024, с. 188 – 197.	статия
Найденев, Ивайло	Шрихи към бизнес историята на Българското възраждане: предприемаческата активност на Атанас Симов през 70-те години на XIX в.	История, 2024, № 5, с. 331 – 348.	статия
Найденев, Ивайло	Спомоществователната активност на Пулиевци през епохата на Възраждането.	История, 2014, № 6, с. 626 – 647.	студия
Найденев, Ивайло	Иван Тодоров Пулиев (Горан) между историографската недостатъчност, подценяването и стигматизирането.	История, 2016, № 3, с. 231 – 252.	статия
Найденев, Ивайло	The Merchant Network of the Puliev Family in the First Half of the 19 th Century.	Etudes balkaniques, 2016, № 2, pp. 265 – 281.	
Найденев, Ивайло	Мобилността като фактор в предприемаческата дейност на Пулиевци през епохата на Възраждането.	В: Първанов, П., Димитрова, Б. (съст.) Влияние на миграционните процеси върху геополитиката, икономиката и публичната сфера. Благоевград: УИ „Неофим Рилски“, 2016, с. 108 – 123.	статия

Найденев, Ивайло	Занаятчийското производство в българските земи през погледа на братя Пулиевци (30-те – 60-те год. XIX в.).	Известия на ЦСИИ, Т. 1, 2016, с. 235 – 253.	статия
Найденев, Ивайло	Предприемаческата дейност на братя Пулиевци между традицията и модерността (търговски практики и стратегии през епохата на Възраждането). Дисертация за придобиване на образователна и научна степен „доктор“. София: СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, 2017.		дисертация
Найденев, Ивайло	Търговското предприемачество през епохата на Възраждането: Примерът на братя Пулиевци (1839 – 1868).	Известия на ЦСИИ. Т. 2, 2017, с. 343 – 355.	статия
Найденев, Ивайло	Карловският род Пулиевци в българската историография: между синдрома на историографската недостатъчност и подценяването.	В: Рачева, В. (съст. и научна ред.) Българите в Османската империя, XIX в.: понятия, структури, личности. София: СУ „Св. Климент Охридски“, 2017, с. 77 – 105.	студия
Найденев, Ивайло	Ролята на институциите в предприемаческата дейност на братя Пулиевци (1839 – 1868).	Известия на ЦСИИ, Том. III, 2018, с. 258 – 269.	статия
Найденев, Ивайло	Commercial entrepreneurship during the Bulgarian National Revival Period: the case of Pulievi brothers (1839 – 1868).	In: Rakova, S., Lazăr, Gh. (eds.) Au Nord et au Sud du Danube/North and South of the Danube: Dynamiques politiques, sociales et religieuses dans le passé / Political, social and religious aspects of the past. Brăila: Muzeul Brăilei „Carol I” / Editura Istros, 2018, pp. 133 – 150.	статия

Найденев, Ивайло	Стопанският живот на българите през XIX в., отразен в документалното наследство на братя Пулиев и техните сродници Георгиеви.	Исторически преглед, 2018, № 2, с. 35 – 65.	студия
Найденев, Ивайло	Предпоставки за възникването и фактори за дейността на предприемаческия елит през епохата на Българското възраждане (начални бележки).	История, 2019, № 2, с. 134 – 150.	статия
Найденев, Ивайло	Аспекти на стопанската криза в българските земи през 50-те и 60-те години на XIX в. според данни от архива на свищовските предприемачи братя Кръстич.	Известия на ЦСИИ, Варна, 2019, Том 4, с. 334 – 344.	статия
Найденев, Ивайло	В света на свищовските търговци братя Кръстич: предприемаческа култура, бизнес практики, етика и манталитет.	Исторически преглед, 2019, № 1, с. 56 – 83.	студия
Найденев, Ивайло	Условия за появата на предприемаческо съсловие в Сопот, Карлово и Калофер през Възраждането.	История, 2020, № 2, с. 134 – 150.	статия
Найденев, Ивайло	Буржоазният манталитет от средата на XIX век, отразен в епистолярното наследство на свищовските предприемачи братя Кръстич.	В: Събев, О., Атанасов, Х. (съст. и науч. ред.) Българският XIX век. Нови архиви и прочити. София: АИ „За буквите – О писменехъ“, 2019, с. 153 – 164.	статия
Найденев, Ивайло	Предпоставки за появата на предприемаческо съсловие в селищата от Старопланинския регион през Възраждането.	В: Русев, И (гл. ред.) Котел и Старопланинския регион – икономика, миграции, общество. Сборник с изследвания. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 139 – 154.	статия
Найденев, Ивайло	Свищовските търговци предприемачи през Възраждането – опит за просопографски портрет.	История, 2021, № 1, с. 28 – 46.	статия

Найденев, Ивайло	Възрожденското търговско предприемачество в светлината на новата икономическа социология.	Известия на ЦСИИ. Том VI, 2021, с. 59 – 69.	статия
Найденев, Ивайло	Commercial Entrepreneurship in South–Eastern Europe (18 th – 19 th Centuries) in the Light of Economic Theory: a Possible Research Approach.	В: Тасева, Л., Данова, П. (съст. и ред.) Югоизточна Европа през вековете: социална история, езикови и културни контакти. Studia Balkanica 35. София: Институт за балканистика с Център по тракология – Българска академия на науките, 2021, с. 101 – 117.	статия
Найденев, Ивайло	Къде и защо не се появява предприемаческо съсловие през възрожденската епоха.	Известия на ЦСИИ. Том VII, 2022, с. 79 – 89.	статия
Найденев, Ивайло	Търговското предприемачество в научното творчество на проф. Виржиния Паскалева: достижения и насоки за бъдещи изследователски дирения.	Исторически преглед, 2022, № 3, с. 16 – 45.	студия
Найденев, Ивайло	Ролята на евреите в стопанския живот на българските земи през първата половина на XIX в.: случаят с фамилията Арие.	Анамнеза, 2011, Год. 6, № 1 – 2, с. 207 – 236.	студия
Найденев, Ивайло	Предприемаческата активност на Пулиеви между традицията и модерността (1839 – 1853).	В: Първанов, П. и др. (съст.) Начални проучвания по стопанска история и история на социално-икономическата сфера в Югозападна България. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2014, с. 228 – 249	студия
Найденев, Ивайло	Фамилията Пулиеви през епохата на Възраждането: генеалогия и стопанска активност.	Родознание/Genealogia, 2015, № 1 – 2, с. 182 – 204.	студия
Найденев, Ивайло	Търговски мрежи и контакти: примерът на Пулиеви (30-те – 60-те год. на XIX в.).	В: Първанов, П. и др. (съст.) Проучвания по стопанска история и история на социално-икономическата сфера в Югозападна България. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2015, с. 230 – 253.	студия

Найденев, Ивайло	Старопланинският регион в обсега на дейност на Пулиеви (30-те – 60-те год. на XIX в.).	Известия на РИМ – Габрово, 2015, Т. 3, с. 130 – 146.	статия
Николова, Юлия	Бащи и синове. Една клонка от свищовския Шишманов род. София: Иврай, 2022.		монография
Николова, Юлия	Достойно естѣ: Свищов през деветнадесетия век и първото десетилетие на XX век. Личности, събития, факти. София, второ преработено и допълнено издание, 2008.		монография
Павлов, Пламен	Левски и средната класа в българското възрожденско общество.	В: Божинов, П., П. Митев (съст.) 150 години безсмъртие: Васил Левски, революцията и бъдещият свят. София: АИ „Марин Дринов“, 2024, с. 43 – 51.	статия
Палангурски, Милко	Палангурски, М. Търговците: по трънливия път на стопанската модерност (глава четвърта).	В: Палангурски, М. Бащите на Българската конституция. Мрежата на националната тъкан. Велико Търново: „Фабер“, с. 66 – 100.	глава от монография
Палангурски, Милко	Учредителите. Участниците в Учредителното Народно събрание в Търново (10.02 – 16.04.1879 г.). София: Сиби, 2014.		енциклопедия
Панова, Снежка	Интегрирането на българския търговец от XVIII в. в международната търговия.	В: Заимова, Р., Аретов, Н. (съст.) Модерността вчера и днес. София: „Кралица Маб“, 2003, с. 38 – 46.	статия
Пенчев, Пенчо	Още за стопанската дейност на казанлъшката фирма „Д. Папазоглу и синове“ през Възраждането.	В: Саздов, Д., Димитров, М. (съст.) Проблеми на стопанската история. София: УНСС, 2000, с. 41 – 52.	статия
Пенчев, Пенчо	Производство и търговия с розово масло в Казанлък през Възраждането.	В: Предизвикателства пред икономическата наука и образование в началото на XXI век. Юбилейна международна конференция. Том 2. 65 години Висше училище, 1936 – 2001. Свищов: Академично издателство „Ценов“, 2001, с. 364 – 370.	статия

Пенчев, Пенчо	Казанлъшкият край през Възраждането. София: АИ Проф. „Марин Дринов“, 2005.		монография
Петкова, Аделина	Християнските търговци от европейските владения на Османската империя и панаирите в град Лайпциг (1718 – 1839). Дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“. София: СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, 2021.		дисертация
Петкова, Аделина	Търговецът Кириак Васил между градовете Виена и Лайпциг XVIII – началото на XIX в.	В: Митев, П. (съст.) Биографични очерци. Том 1. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2021, с. 204 – 229.	студия
Петкова, Аделина	Търговците на памук в град Кемниц, провинция Саксония – дейност и структура. (Краят на XVIII и началото на XIX век).	Анамнеза, Год. XV, 2020, № 3, с. 80 – 91.	статия
Петкова, Аделина	Константин Дука (Constantin Ducas) от Виена към град Лайпциг.	В: Митев, П. (съст.) Биографични очерци, Том 2. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023, с. 232 – 240.	статия
Плетнъов, Георги	Стопанско и обществено развитие на града през втората и третата четвърт на XIX в.	В: Димитров, С. и др. История на Велико Търново. Том 2. Късно средновековие, Възраждане, Нова история (1393 – 1940). Велико Търново: Абагар, 2000, с. 138 – 166.	глава от колективна монография
Първева, Стефка	Богатство и бедност сред селските общности в провинция Румелия през XVII – XVIII век. Изследване и документи. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2022.		монография
Райчевски, Стоян	Развитието на Бургас от 1830 г. до Освобождението.	В: Карайотов, И. (науч. ред.) История на Бургас: от древността до средата на XX в. Бургас: Регионална библиотека „Пејо К. Яворов“, 2011, с. 117 – 120.	глава от колективна монография

Русев, Иван	Търговските договори на българите през Възраждането – традиции, влияния, видове.	В: Михнева, Р. и др. (съст.) Договори, хора, съдби. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“, 2000, с. 57 – 72.	статия
Русев, Иван	Der Handel von Ragusa auf dem Balkan und die Bildung bulgarischer. Handelsgesellschaften während der Wiedergeburt.	Bulgarian Historical Review, 2001, № 3 – 4, p. 52 – 63.	статия
Русев, Иван	Възрожденецът Русчо В. Миркович.	Българско възраждане. Идеи, личности, събития. Годишник на Общобългарски комитет „В. Левски“, Т. III, С., 2001, с. 109 – 136.	студия
Русев, Иван	Търговия и модернизация – случаят с българите.	В: Научен алманах на Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“. Серия „История, Култура, Медиа“, 2002, Кн. 2 Сборник доклади от международна научна конференция „Глобализация и устойчиво развитие“ – Варна, 1 – 3 юли 2002 г., с. 108 – 122.	статия
Русев, Иван	Търговското и счетоводното образование в зората на Новото време. Моделът на Българското възраждане.	Счетоводна политика, 2007, № 7 – 8, с. 47 – 64.	статия
Русев, Иван	Търговското и счетоводното образование в зората на Новото време. Елитните училища в Цариград и българите. Обобщителни щрихи	Счетоводна политика, 2007, № 9 – 10, с. 24 – 47.	статия
Русев, Иван	Дружеството в ретроспекцията на търговското право. Към корените на търговското сдружаване в Османската империя.	Счетоводна политика, 2008, № 1 – 2, с. 41 – 56.	статия
Русев, Иван	Първи уроци по търговско сдружаване. Българите в търговията на Дубровник и на украинския град Нежин.	Счетоводна политика, 2008, № 3 – 4, с. 27 – 43.	статия
Русев, Иван	Търговските дружества през Ранното възраждане – от чуждия опит към българската практика.	Счетоводна политика, 2008, № 5 – 6, с. 34 – 50.	статия

Русев, Иван	Търговските дружества на българите през Възраждането – пътят на една еволюция.	Счетоводна политика, 2008, № 7 – 8, с. 37 – 54.	статия
Русев, Иван	Прояви на модерна организация и счетоводство в дейността на възрожденските фирми от Сливенско – Котленския край, Пловдив и Казанлък през XIX в.	Счетоводна политика, 2009, № 3 – 4, с. 42 – 62.	статия
Русев, Иван	Прояви на модерна организация и счетоводство в дейността на възрожденските фирми в Габрово, Свищов и Троян през XIX в.	Счетоводна политика, 2009, № 5 – 6, с. 43 – 60.	статия
Русев, Иван	Прояви на модерна организация и счетоводство в дейността на възрожденските фирми в Търново през XIX в.	Счетоводна политика, 2009, № 7 – 8, с. 48 – 64.	статия
Русев, Иван	Прояви на модерна организация и счетоводство в дейността на възрожденските фирми във Варна през XIX в.	Счетоводна политика, 2009, № 9 – 10, с. 50 – 64.	статия
Русев, Иван	Прояви на модерна организация и счетоводство в дейността на възрожденските фирми в Русе през XIX в.	Счетоводна политика, 2010, № 1 – 2, с. 49 – 62.	статия
Русев, Иван	Прояви на модерна организация и счетоводство в дейността на възрожденските фирми във Видин и Самоков през XIX в.	Счетоводна политика, 2010, № 3 – 4, с. 51 – 64.	статия

Русев, Иван	Акционерните и лихварско-кредитните дружества през Възраждането и тяхното счетоводство. Опитът на пловдивските и самоковските възрожденци.	Счетоводна политика, 2010, № 5 – 6, с. 47 – 62.	статия
Русев, Иван	Акционерните и лихварско-кредитните дружества през Възраждането и тяхното счетоводство. Опитът на сливенските и габровските възрожденци.	Счетоводна политика, 2010, № 7 – 8, с. 49 – 64.	статия
Русев, Иван	Акционерните и лихварско-кредитните дружества през Възраждането и тяхното счетоводство. Опитът на българите в Цариград и в емиграция.	Счетоводна политика, 2010, № 9 – 10, с. 52 – 64.	статия
Русев, Иван	Търговската модерност на страниците на българската възрожденска преса.	В: Българският периодичен печат през Възраждането. Годишник на Регионален исторически музей – Сливен. Том II, 2011, с. 115 – 123.	статия
Русев, Иван	„Мирише на европаизъм“. Акционерните и лихварско-кредитните дружества като проява на търговската модерност през Възраждането.	В: Кирилова, А., Божинов, П. (съст.) Българското възрожденско общество – проблеми, борби и постижения. Сборник с изследвания в чест на 75-годишнината на доц. д-р Огняна Маждракова Чавдарова. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2012, с. 303 – 329.	студия
Русев, Иван	Модерната търговска и счетоводна култура в образователния модел на Българското възраждане – начални прояви и разпространение	Известия. Списание на Икономически университет – Варна, 2012, № 4, с. 65 – 76.	статия
Русев, Иван	Раждането на модерното търговско и счетоводно образование – Европа, Балканите и Българското възраждане. София: Мисъл, 2008.		монография

Русев, Иван	За изворите и методите на стопанско-историческото изследване. Опит за обобщение въз основа на проучванията на епохата на Българското възраждане.	В: Социалните науки и глобализацията. Сборник с доклади от международна научна конференция, посветена на 65-годишнината от създаването на Катедра „Философски науки“. Варна: Наука и икономика ИУ, 2013, с. 207 – 211.	
Русев, Иван	Модерните влияния на българския пазар през Възраждането. Поглед към темата през призмата на първите търговски ръководства у нас.	В: Маринов, Г. и кол. Психосемантичен поглед върху нагласите към потребление на вносни стоки у нас. Варна: Онгъл, 2013, с. 141 – 162.	студия
Русев, Иван	Участието на Казанлък и казанлъчани в проявите на търговската модерност на Българското възраждане.	В: Казанлък в миналото и днес. София: Издателски комплекс – УНСС, Кн. IX, 2016, с. 125 – 134.	статия
Русев, Иван	Модерната търговска терминология в българското пространство през Възраждането – от чуждите влияния към собствения почерк.	В: Рачева, В. (съст. и науч. ред.) Българите в Османската империя, XIX в.: понятия, структури, личности. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2017, с. 67 – 76.	статия
Русев, Иван	Търговско-правните институти през епохата на Българското възраждане – между традициите и модерността.	Известия на ЦСИИ, Т. III, 2018, с. 9 – 22.	статия
Русев, Иван	Търговската модерност във Видин през Възраждането – прояви, институции, структури.	В: Митев, П., Рачева, В. (съст. и науч. ред.) Изследвания и материали за Видин и региона“, Т. III. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018, с. 109 – 119.	статия
Русев, Иван	Криза по време на война? Кримската война (1853 – 1856) – различната война.	Известия на ЦСИИ. Т. IV, 2019, с. 52 – 65.	статия
Русев, Иван	Приносът на „писмовника“ на Сава Доброплодни в процеса на изграждането на модерната българска търговско-правна култура.	Епохи, Том XXVIII, 2020, № 1, с. 90 – 95.	статия

Русев, Иван	Предприемачеството през епохата на Българското възраждане (XVIII – XIX в.). Някои идеи за обхвато изследване по темата.	В: Митев, П. (съст.) Дарителство и предприемачество на Балканите през XIX в. по примера на братята Евлоги и Христо Георгиеви. Сборник с материали от международна научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Евлоги Георгиев, проведена на 4 октомври 2019 г., СУ „Св. Климент Охридски“. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 39 – 47.	статия
Русев, Иван	Национален пазар преди националната държава. Има ли български национален пазар преди Освобождението от 1878 г.?	Известия на ЦСИИ, Т. V, 2020, с. 68 – 91.	статия
Русев, Иван	„Потребителите“ на модерните търговски и счетоводни знания в българското възрожденско общество. Опит за анализ въз основа на разпространението на две ръководства от 50-те год. на XIX в.	В: От Залмоксис до Кетцалкоатл. Изследвания в чест на 65-годишнината на доц. д-р Стефан Йорданов. Велико Търново: ИТИ, 2020, с. 731 – 736.	статия
Русев, Иван	Европейски и балкански влияния върху счетоводно-правната култура на българите в зората на модерното законодателство през XIX в.	Списание ИДЕС, Год. XXV, 2021, Извънреден брой, https://www.ides.bg/media/1915/02-ib2021-i-rusev.pdf .	статия
Русев, Иван	Предприемачът на Българското възраждане през изпитанието на фалита.	Известия на ЦСИИ. Т. VI, 2021, с. 44 – 58.	статия
Русев, Иван	Външнотърговски дилеми на българския пазар през 50-те – 70-те години на XIX в.	Известия на ЦСИИ. Т. VII, 2022, с. 64 – 78.	статия
Русев, Иван	Стопанско развитие на българските земи през епохата на Възраждането (XVIII – XIX в.).	В: Плотонджиев, И. и кол. Стопанска история на България. Велико Търново: Ровита, 2011, с. 69 – 104.	глава от колективна монография

Русев, Иван	Възрожденска Варна.	В: Плетньов, В. и др. (ред.) История на Варна. Том 2. Средновековие и Възраждане (VII – 1878 г.). Варна: Славена, 2012, с. 423 – 483.	глава от колективна монография
Русев, Иван; Пенчев, Пенчо	On the Early History of the Firms in the Ottoman Balkans. A Coasean Approach	Hiperboreea, 2022, Volume 9, № 2, pp. 203 – 221.	статия
Ръждавичка, Евелина	Доверието – път или граница за постигане на търговски успех. < http://www.bulg18.com/roads/bg/Evelyna.htm >		статия
Ръждавичка, Евелина	Обменът на информация, или „най-ценната стока“ в гръцката търговска кореспонденция от архива на К. Г. Фотинов.	В: Константинова, Ю. (ред.) Балканите. Модернизация, идентичност, идеи. Сборник в чест на проф. Надя Данова. София: Институт по балканистика с център по тракология „Проф. Александър Фол“, БАН, 2011, с. 118 – 135.	статия
Ръждавичка, Евелина	Merchant's most precious asset: trust and reputation in the Greek correspondence of Constantine Fotinov.	Études balkaniques, 2010, № 4, pp. 125 – 130.	статия
Ръждавичка, Евелина	People of Wealth and Influence: the case of the Khadzitoshev Family (1770s – 1870s).	In: Davidova, E. (ed.) Wealth in the Ottoman and post Ottoman Balkans. A Socio-Economic History, London – New York, 2016, 30 – 49, pp. 257 – 263.	статия
Ръждавичка, Евелина	Панаирите в Османската империя през XIX в. Дисертация за придобиване на образователна и научна степен „доктор“. Българска академия на науките. Институт по балканистика. София, 2007.		дисертация
Спасов, Людмил	Икономиката на българските земи през Възраждането.	В: Спасов, Л. и др. Стопанска история на България, Европа и Света, XV – XX в. Част първа: България. София: Иврай, с. 61 – 89.	глава от колективна монография
Стоянов, Иван	Стопанското развитие на българските земи през Възраждането.	В: Саздов, Д. (отг. ред.) История на националното и световното стопанство. София: УИ Стопанство, 2002, с. 137 – 157.	глава от колективна монография

Стрезов, Алека	Родът Хаджимишеви в Солун.	В: Константинова, Н. Данова, Й. Желев (ред.). Солун и българите: история, памет съвремие. София: Институт по балканистика с център по тракология „Проф. Александър Фол“, БАН, 2019, с. 472 – 493.	глава от колективна монография
Тарашоева и др. (съст.)	Семеен архив на Хаджитошеви. Т. 2 (1827 – 1878), Враца: БГ Принт, 2002.		документален сборник
Темелски, Христо	Самоков през Възраждането. София: Фондация Елена и Иван Дуйчеви, 2000.		монография
Тодев, Илия (ред.)	Кой кой е сред българите XV – XIX в. 501 имена от епохата на османското владичество. София: „Анубис“, 2000.		енциклопедичен справочник
Тодоров, Николай	Българското общество в Тулча през Възраждането. Дисертация за придобиване на образователна и научна степен „доктор“. ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. Велико Търново, 2017.		дисертация
Тодоров, Николай	Честни и верни хора: българската общност в Тулча през Възраждането. Ямбол: ИК „Тендрил“, 2021.		монография
Тодоров, Николай	Овчарската аристокрация. Икономиката на Котел и Добруджа през 30-те – 40-те години на XIX век. Ямбол: ИК „Тендрил“, 2022.		монография
Тодоров, Николай	Откупвачи на данъци в Тулчански санджак през 70-те години на XIX в.	Известия на ЦСИИ, 2016, том 1, с. 274 – 288.	статия
Тодоров, Николай	Създаване и дейност на Българското търговско дружество в Тулча (1875 – 1885 г.).	В: Палангурски, М. и др. (ред.) България и българите в Ново и най-ново време. Сборник с научни изследвания в чест на 70-годишнината на проф. д.и.н. Калчо Калчев. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2019, с. 37 – 45.	статия

Тодоров, Николай; Добрев, Петър	Търговците и чифлиците – аграрните дилеми на Димитър Бракалов през 60-те – 70-те години на XIX век.	Известия на ЦСИИ. Том 7, 2022, с. 320 – 332.	статия
Тонев, Велко	Рали х. Мавридов.	Българско възраждане. Идеи, личности, събития. Годишник на Общобългарския комитет „Васил Левски“. Том 3, 1998 – 2000, 2001, с. 95 – 108.	статия
Потомонджиев, Иван; Горанчев, Веселин	Берат за търговска дейност от Арбанаси, Великотърновско.	Исторически преглед, 2015, № 3 – 4, с. 196 – 209.	статия
Цеков, Христо	Димитър Ценович – касиерът на БРЦК. София: Златен змей, 2010, 2-ро допълнено изд.		монография
Ценова-Тошева, Мария	Свищовски родови хроники. Свищов: АИ „Ценов“, второ преработено и допълнено издание, 2018.		монография
Цонева, Даниела	Габровският табак Томло Антипов и развитието на пазарните отношения през втората половина на XIX век. (по документи, съхранявани в РИМ – Габрово).	В: Народните занаяти: минало, настояще, бъдеще. Габрово, 2009, Том 4, с. 118 – 146.	студия
Цонева, Даниела.	Един французин в Габрово. Габровци в европейското производство и търговия с бубено семе (по документи от 1860 г., съхранявани в РИМ – Габрово).	Известия на РИМ – Габрово, 2018, Т. 6, с. 51 – 66.	статия
Чепкърнова-Станева, Светла	Търновският търговец х. Николи х. Димов.	В: Косев, К. (ред.) Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена в Търговище на 17 ноември 2003 г. Велико Търново: „Фабер“, 2004, с. 193 – 200.	статия
Шкодрева, Мария – Тоска	Кираджийство и кърджийство в Габровския регион.	Известия на РИМ – Габрово, 2018, Т. 6, с. 188 – 194.	статия

Шкодрева, Мария – Тоска	Документи и студии за възрожденско Габрово. София: издателство Пилгрим БГ, 2018.		монография
Шопов, Атанас	Панагюрци в Цариград през Възраждането: справочник. 2-ро преработено издание. Панагюрище: ИК Оборище, 2015.		справочник
Янев, Я.	Батак през Възраждането. Стопански живот.	В: Тодев, И. (ред.) История на Батак. 2-ро преработено и допълнено издание. Батак: Исторически музей – Батак, 2016, с. 99 – 117.	глава от колективна монография
Янева, Светла	Откупваческата дейност на братята Хаджитошеви през втората половина на XIX век.	Исторически преглед, 2007, № 3 – 4, с. 54 – 68.	статия
Янева, Светла	Към практическото функциониране на системата за откупуване на данъци в края на 60-те и началото на 70-те години на XIX век – „търгуването“ на десятъка на каза Кюстендил.	В: Данова, Н. и др. (съст.) Историята и книгите като приятелство. Сборник в памет на Митко Лачев. София: ИК Гутенберг, 2007, с. 411 – 423.	статия
Янева, Светла	Нови данни за откупваческата дейност на Чалъкови.	Bulgarian Historical Review, 2006, № 1 – 2, с. 586 – 606.	статия
Янева, Светла	Стопански практики през Възраждането – търговският тефтер на х. Христо Рачков, опит за микроанализ.	Исторически преглед, 2003, № 3 – 4, с. 30 – 67.	студия
Янева, Светла	Female Actors, Producers and Money Makers in Ottoman Public Space: the Case of the Late Ottoman Balkans.	In: Fleet, K., Boyar, E. (eds.) Ottoman Women in Public Space. Leiden – Boston: BRILL, 2016, pp. 48 – 90.	студия

Янева, Светла	The Rumelian provincial elites in the Ottoman tax-farming system of the nineteenth century.	In: Sariyannis, M. (editor-in-chief) New Trends in Ottoman Studies. Papers presented at the 20 th CIEPO Symposium, Rethymno, 27 June – 1 July. Rethymno, University of Crete – Department of History and Archaeology Foundation for Research and Technology – Hellas – Institute for Mediterranean Studies, 2014, pp. 196 – 206.	статия
Янева, Светла	Формална и неформална власт: българите – откупвачи на данъци във фискалната система на Османската империя и в българското общество през XIX в.	Годишник на Департамент „История“ на НБУ, Т. III, 2011, с. 96 – 111.	статия
Янева, Светла	Професионална култура и практики на български търговци – откупвачи на данъци през XIX в.	В: Генов, Р. и др. (ред.) Етноси, култури и политика в Югоизточна Европа. Юбилеен сборник с материали от научна конференция, посветена на 70-годишнината на проф. Цветана Георгиева, д.и.н. София: НБУ, 2009, с. 58 – 69.	статия
Янева, Светла	Началото на инкорпорацията на централнобалканските провинции на Османската империя в световната икономическа система (края на XVIII – XIX в.)	В: Константинова, Ю. (ред.) Балканите – модернизация, идентичности, идеи. София: Институт по балканистика с център по тракология „Проф. Александър Фол“, БАН, 2011, с. 35 – 48.	студия
Янева, Светла	Българи – откупвачи на данъци във фискалната система на Османската империя. Към историята на българския делови и социален елит през XIX в. София: НБУ, 2011.		монография
Янева, Светла	Нови данни за стопански и фискални практики в българските земи и на Балканите през 30-те години на XIX в. от архивите на Салчо Чомаков и Георги Стоянович Чалъков.	В: Косев, К. (ред.) Sine ira et studio. Изследвания в памет на проф. Зина Маркова. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2010, с. 455 – 467	статия

Янева, Светла	Фискални практики и откупване на данъци в Търновско през 40-те – 50-те години на XIX век. (Из тефтерите на хаджи Минчо хаджи Цачев).	Исторически преглед, 2004, № 5 – 6, с. 66 – 78.	статия
Янева, Светла	Стопанската активност на румелийските жени през XVIII и XIX в.	В: Генов, Р. (съст. и науч. ред.) Под знака на музата Клио. Юбилеен сборник. По случай 20-годишнината на департамент „История“, София: НБУ, 2018, с. 225 – 237.	статия
Янева, Светла	Стопански живот и социална структура на българите през Възраждането.	В: Марков, Г. (ред.) История на българите: Т. 2. Късно средновековие и Възраждане. София: Знание – Труд, 2004, с. 417 – 500.	глава от колективна монография
Янчева, Ирена	От хаджията до буржоата: времето на банкерите във възрожденския Пловдив.	Във: „В търсене на истината“. Юбилейно издание по случай 70 години от рождението на професор Николай Генчев. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2002, с. 135 – 146.	статия

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА:

- Alexiev, N. 1937. Thessaloniki in the past. Bulgarian merchants in Thessaloniki. *Mir Newspaper*, 3 July, [Алексиев, Н. 1937. Солун в миналото. Български търговци в Солун. *Мир*, 3 юли].
- Amatori, F., Jones, G. (eds.), 2003. *Business History around the World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Angelov, G. 1900. *Kustendil*. Kustendil: Pachatlitsa na Bratya G. Dulgerovi. [Ангелов, Г. 1900. *Кюстендил*. Кюстендил: печатница на Бр. Г. Дюлгерови].
- Arnaudov, M. 1972. *Lyuben Karavelov. Life, deed, epoch. (1834 – 1879)*. Sofia: Nauka i Izkustvo. [Арnaudов, М. 1972. *Любен Каравелов. Живот, дело, епоха (1834 – 1879)*. София: Наука и изкуство].
- Atanasov, H. 2025. Eight Years of „Proceedings of the Centre for Economic History Research” – An Attempt at Analysis. *Istoricheski pregled – Historical review*, no. 2, pp. 85 – 121. [Атанасов, Х. 2025. Осем години „Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания“ – опит за анализ. *Исторически преглед*, № 2, с. 85 – 121].
- Atanasova, S. 2014. *The Tarnovo Commercial Companies during the Revival. Business development models*. Veliko Tarnovo: „Faber”. [Атанасова, С. 2014. *Търновските търговски дружества през Възраждането. Модели за стопанско развитие*. Велико Търново: „Фабър“].
- Balabanov, M. 1910. Bulgarian colony in one island. *Periodical Review*, Vol. 71, no. 1 – 2, pp. 313 – 372. [Балабанов, М. 1910. Българска колония в един остров. *Периодическо списание*, Т. 71, № 1 – 2, с. 313 – 372].
- Baramova, M., P. Mitev, I. Parvev (eds.), 2023. *Regional Networks in Context. Economy and Trade in the Lower Danube Balkans of the 19th*. LiT Verlag.
- Basu, A., Casson, M., Wadeson, N., Yeung, B. (eds.), 2006. *The Oxford Handbook of Entrepreneurship*. Oxford: Oxford University Press.
- Bliznakov, T. 1923. The Rose, Its Distillation and Trade in Rose Products (Historical Notes). *Kazanlak in the past and today*. Sofia: Book 2, pp. 282 – 295. [Близнаков, Т. 1923. Розата, нейната дестилация и търговия с розови продукти (Исторически бележки). *Казанлък в миналото и днес*. София: Книга 2, с. 282 – 295].
- Bur-Markovska, M. 1977. *The Balkans and the Hungarian Market during the 18th century*. Sofia: BAN. [Бур-Марковска, М. 1977. *Балканите и унгарският пазар през XVIII в.* София: БАН].
- Claus, P., Marriott, J. 2023. *History: An Introduction to Theory and Method*. Third Edition. London and New York: Routledge.
- Cohen, D. 1974. Des relations commerciales entre les Principautés roumaines et les terres bulgares au cours des années 40 – 70 du XIXe siècle. *Bulgarian Historical Review*, no. 3, pp. 70 – 99.
- Cohen, D. 1976. La circulation monétaire entre les Principautés roumaines et les terres bulgares (1840 – 1878). *Bulgarian Historical Review*, no. 2, pp. 53 – 71.
- Damyantov, S. 1967. *The Region of Lom during the Bulgarian National Revival period*. Sofia: Otechestven front. [Дамянов, С. 1967. *Ломският край през Възраждането*. София: Отечествен фронт].
- Davidova, E. 1997. Bulgarian Commercial Houses during the National Revival period (some historiographical notes). *Istoricheski pregled – Historical review*, no. 5 – 6, pp. 95 – 118. [Давидова, Е. 1997. Български търговски къщи през Възраждането (Някои историографски аспекти. *Исторически преглед*, № 5 – 6, с. 95 – 118].
- Davidova, E. 2002. A Centre in the Periphery: Merchants during the Ottoman Period in Modern

- Bulgarian Historiography. *Journal of European Economic History*, Vol. 31, no. 3, pp. 663 – 685.
- Davidova, E. 2011. Re-interpreting the Past: Shifting Perspectives from a Commercial Archival Fond in the Bulgarian Historical Archive. *Revista Arhivelor/Archives Review*, no. 2, pp. 36 – 42.
- Davidova, E. 2013. *Balkan Transitions to Modernity and Nation-States. Through the Eyes of Three Generations of Merchants (1780s – 1890s)*. Leiden – Boston: Brill.
- Dinekov, P. 1938. Commercial Connections of the Inhabitants of Sofia with Tsarigrad during the 19th century (Unpublished letters). *Archive for Regional Studies*, Vol 1, no. 3, pp. 35 – 47. [Динеков, П. 1938. Търговски сношения на софиянци с Цариград през XIX в. (Необнародвани писма). *Архив за поселищни проучвания*, Год. 1, № 3, с. 35 – 47].
- Dinekov, P. 1942. Letters of Sofia merchants to Constantinople in the 19th century. *Serdika*, VI, (3 – 4), pp. 80 – 86; VI, (7 – 8), pp. 105 – 111; VII, (1 – 2), pp. 75 – 77. [Динеков, П. 1942. Писма на софийски търговци до Цариград през XIX в. *Serdika*, VI, (3 – 4), с. 80 – 86; VI, (7 – 8), с. 105 – 111; VII, (1 – 2), с. 75 – 77.]
- Dorev, P. 1930. Our People's Church Struggles. Pages from our good past. The Bulgarian Notables in Plovdiv (From the Turkish State Archives). *Dawn newspaper*, 25 May. [Дорев, П. 1930. Народно-църковните ни борби. Страници от хубавото ни минало. Българските първенци в Пловдив (Из турските държавни архиви. *Зора*, 25 май].
- Dorev, P. 1930. Bulgarians – Economic Figures. Nedelyo Çalıkoğlu from the famous Chalakovtzi family, Koprivshtitsa – Plovdiv, chief commissioner for the supply of Constantinople with meat, export of sheep, etc. (From the Turkish State Archives). *Zora*, 22 December. [Дорев, П. 1930. Българи – стопански дейци. Негелю Чалъкоглу от прочутото семейство Чалковци, Копривщица – Пловдив, главен комисар за продоволствуването на Цариград с месо, износ на овце и пр. (Из турските държавни архиви). *Зора*, 22 декември].
- Gabenski, P. 1931. Bulgarian merchants – “Nezhin Greeks” and our Revival. *Journal of Bulgarian Economic Society*, vol. 30, no 5, pp. 298 – 306 [Гъбенски, П. 1931. Българските търговци – „нежински гърци“ и нашето възраждане. *Списание на Българското икономическо дружество*, Год. 30, № 5, с. 298 – 306].
- Ganchev, S. 1996 [1929]. *Svishtov (Contribution to his history)*. Phototype edition. Svishtov: International Foundation “Aleko Konstantinov”. [Ганчев, С. 1996 [1929]. *Свищов (Принос за историята му)*. Фототипно издание. Свищов: Международна фондация „Алеко Константинов“].
- Gandev, 1944 [1976]. The Trade Exchange of Europe with the Bulgarian Lands in the 18th and the Beginning of the 19th Century. In: *Problems of the Bulgarian Revival. Works on the socio-economic development of Bulgaria from the middle of the 17th to the 70s of the 19th century*. Sofia: Science and Art, pp. 395 – 425. [Гандев, Х. 1944 [1976]. Търговската обмяна на Европа с българските земи през XVIII и началото на XIX в. В: *Проблеми на Българското възраждане. Трудове върху общественото-икономическото развитие на България от средата на XVII до 70-те години на XIX в.* София: Наука и изкуство, с. 395 – 425].
- Gandev, H. 1940. A trading house from before the Liberation. *Professional Thought*, no. 2, pp. 40 – 46. [Гандев, Х. 1940. Една търговска къща от преди Освобождението. *Професионална мисъл*, № 2, с. 40 – 46].
- Glushkov, H. 2014 [1982]. *Evlogi and Hristo Georgievi. Life and Activity*. Karlovo: Rotary Club. [Глушков, Хр. 2014 [1982]. *Евлоги и Христо Георгиеви. Живот и дейност*. София: Наука и изкуство, 1982; 2 изд. Карлово: „Ротари клуб Карлово“].

- Govedarov, I. 1921. *Koprivshitsa in connection with our spiritual and political Revival. Memories*. Plovdiv: Press South. [Говедаров, И. 1921. *Копривицица във връзка с духовното ни и политическо Възраждане. Спомени*. Пловдив: акцион. Друж. Печатница Юг].
- Grancharov, M. 1989. *Pleven and the region of Pleven during the National Revival period*. Sofia: Otechestven front. [Грънчаров, М. 1989. *Плевен и Плевенският край през Възраждането*. София: Отечествонен фронт].
- Harizanov, V. 1977. Production and trade with silk in Northwestern Bulgaria in the last quarter of the 18th and the first quarter of the 19th century. *Proceedings of the Bulgarian Historical Society*. Vol. 30, pp. 57 – 71. [Харизанов, В. 1977. Производството и търговията със свила в Северозападна България през последната четвърт на XVIII и първата четвърт на XIX в. *Известия на Българско историческо дружество*. Т. 30, с. 57 – 71].
- Hristova, V. 2018. Support for Entrepreneurship in Bulgaria through the Ages – Some Aspects. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 3, pp. 151 – 164. [Христова, В. 2018. Подкрепата за предприемачеството в България през вековете – някои аспекти. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 3, с. 151 – 164].
- Istoria na Gabrovo. 1980. Sofia: Otechestven front. [История на Габрово. 1980. София: Отечествонен фронт].
- Kazanlak in the past and today, 1923. Second yearbook of the Kazanlak Friendship “Rose Valley” in Sofia 1910 – 1921. Sofia: Pridvorna Pechatnitsa. [Казанлък в миналото и днес, 1923. Втори годишник на Казанлъшката дружба „Розова долина“ в София 1910 – 1921. София: Придворна печатница].
- Kazanlak in the past and today, 1923. Sofia: Printing House of Narod. Provide. Balkan Publishing House, book 1. [Казанлък в миналото и днес, 1923. София: печатница на Народ. Осигур. Д-во „Балкан“, книга 1.].
- Kesyakov, H. 1935. *Valko and Stoyan Todorov Chalakov. Origin, life, activity*. Plovdiv: Dobrudzha Printing House. [Кесяков, Хр. 1935. *Вълко и Стоян Тодорови Чалъкови. Потекло, живот, дейност*. Пловдив: Печатница Добруджа].
- Koen, D. 1975. Banking activity of the commercial house “Evlogi and Hristo Georgievi in the Bulgarian lands until Liberation. *Istoricheski pregled – Historical review*, no 6, pp. 63 – 74. [Коев, Д. 1975. Банкерската дейност на къщата „Евлоги и Христо Георгиеви“ в българските земи до Освобождението. *Исторически преглед*, № 6, с. 63 – 74].
- Koev, Y. 2016. *Short Course in Entrepreneurship*. Varna: Steno, 2016 [Коев, Й. 2016. *Кратък курс по предприемачество*. Варна: Стено].
- Kosev, D., V. Diculescu, V. Paskaleva, 1965. On the situation and economic activity of the Bulgarian emigration in Wallachia in the 19th century (Until the Russo– Turkish War 1877 – 1878). In: Angelov, D. (eds), 1965. *Bulgarian-Romanian connections and relations over the centuries. Research. T.1 (XII – XIX centuries)*. Sofia: BAS, pp. 285 – 371. [Косев, Д., В. Дукулеску, В. Паскалева, 1965. За положението и стопанската дейност на българската емиграция във Влашко през XIX в. (До Руско-турската война 1877 – 1878 г.). В: Ангелов, Д. (съст), 1965. *Българо-румънски връзки и отношения през вековете. Изследвания. Т. 1 (XII – XIX в.)*. София: БАН, с. 285 – 371].
- Kosev, K. 1973. Research on the genesis of capitalism in urban economy. In: *Issues on Bulgarian historiography after World War II*. Sofia: BAS, pp. 282 – 285. [Косев, К. 1973. Изследванията

- върху генезиса на капитализма в градското стопанство. В: *Проблеми на българската историография след Втората световна война*. София: БАН, с. 282 – 285].
- Kozarov, G. 1934a. A Major Economic Figure of the Bulgarian Revival – the Merchant Hadji Slavcho. *Bulgarian Thought*, Vol. 9, no 4 – 5, pp. 261 – 278; no. 6, pp. 364 – 366; [Козаров, Г. 1934а. Един крупен стопански деец на българското възраждане – търговеца хаджи Славчо. *Българска мисъл*, Год. 9, № 4 – 5, с. 261 – 278; № 6, с. 364 – 376].
- Kozarov, G. 1934b. *The Genealogy of the Hadzhi Slavchovi Families from the Town of Kozarov. Veliko Tarnovo*. Sofia: Khudozhnik. [Козаров, Г. 1934b. *Родословието на семействата хаджи Славчови от гр. В. Търново*. София: Художник].
- Lovech and Lovchansko. *Geographical, historical and cultural description*, 1938. Book 7. Sofia: Rangel Mladenov Printing House [Ловеч и Ловчанско. *Географско, историческо и културно описание*, 1938. Книга 7. София: печатница Рангел Младенов].
- Lovech and Lovchansko. *Geographical, historical and cultural description*, 1933. Book 5. Sofia: P. Glushkov printing house. [Ловеч и Ловчанско. *Географско, историческо и културно описание*, 1933. Книга 5. София: печатница П. Глушков].
- Lovech and the region of Lovech. *Geographical, historical and Cultural Narrative*. 1934. Book 6. Sofia: P. Glushkov Press. [Ловеч и Ловчанско. *Географско, историческо и културно описание*, 1934. Книга 6, София: печатница П. Глушков].
- Lyberatos, A. 2019. *Plovdiv during the National Revival period: transformations, hegemony, nationalism*. Sofia: Gutenberg press. [Либератос, А. 2019. *Възрожденският Пловдив: трансформация, хегемония, национализъм*. София: ИК Гутенберг].
- Manchev, K. 1939. The Role of the Bulgarian Merchant in the Pre– Liberation Epoch. *Prosveta*, Vol. 4, no. 7, pp. 801 – 809. [Манчев, К. 1939. Ролята на българския търговец в предосвободителната епоха. *Просвета*, Год. 4, № 7, с. 801 – 809].
- Marinov, D. 2003 [1908]. *Selected works in five volumes. Vol. 3. History of the city of Lom and the Lom area*. Sofia: East – West. [Маринов, Д. 2003 [1908]. *Избрани съчинения в пет тома. Т. 3. История на града Лом и ломската околия*. София: Изток – Запад].
- Maslev, S. 1991. *Trade between Bulgarian lands and Transilvania during the 16th – 17th century*. Sofia: Izdatelstvo na BAN. [Маслев, С. 1991. *Търговията между българските земи и Трансилвания през XVI – XVII в.* София: Издателство на БАН].
- Milev, N. 1920. The Factors of the Bulgarian Revival. In: *Collection in honor of Professor Ivan D. Shishmanov*. Sofia: Court Printing House Joint Stock Company, pp. 129 – 157. [Милев, Н. 1920. Факторите на Българското възраждане. В: *Сборник в чест на професор Иван Д. Шишманов*. София: Прудворна печатница Акционерно дружество, с. 129 – 157].
- Milev, N. 1922. The trade of Macedonia at the end of the 18th century. *Macedonian Review*, no. 1, pp. 25 – 34. [Милев, Н. 1922. Търговията на Македония в края на XVIII в. *Македонски преглед*, № 1, с. 25 – 34].
- Moskov, M. 1910. *The Past and the Future of Veliko Tarnovo in Economic Terms*. Tarnovo. [Москов, М. 1910. *Миналото и бъдещето на Велико Търново в икономическо отношение*. Търново].
- Moskov, M. 1925. *Beginning of the Industry in Tarnovo*. Tarnovo. [Москов, М. 1925. *Начало на индустрията в Търново*. Търново].
- Mutafov, K. 1932. The Archive of Hr. P. Tapchilestov. *Bulgarian Thought*. Vol. 7, no. 2, pp. 132 – 139. [Мутафов, К. 1932. Архивът на Хр. П. Тъпчилещов. *Българска мисъл*, Год. 7, № 2, с. 132 – 139.]

- Nachov, N. 1929. The Bulgarian colony in Odessa. *School Review*, Vol. 28, no. 5, pp. 601 – 628. [Начов, Н. 1929. Българската колония в Огеса. *Училищен преглед*, Год. 28, № 5, с. 601 – 628].
- Nachov, N. 1990. *Kalofer in the Past*. Vol. 1. Sofia: Zemizdat. [Начов, Н. 1990. *Калофер в миналото*. Кн. 1, София: Земиздат].
- Nachov, N. n.d. *Tsarigrad as cultural center of Bulgarians until 1878*. N.p. separate article. [Начов, Н. б.з. *Цариград като културен център на българите до 1878 г.* отделен отпечатък. Б.м.].
- Nachov, N. 2022. [1935]. *Hristo Tapchileshtov. Life and his public activity*. Sofia: National Library St. Kiril and Methodious. [Начов, Н. 2022.[1935]. *Христо Тъпчилещов. Живот и неговата обществена дейност*. София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“].
- Nathan, J. 1939. *The Bulgarian National Revival period. Historic-sociological research*. Sofia: Brotherhood [Наман, Н. 1939. *Българското възраждане. Историко-социологически очерк*. София: Братство].
- Neychev, A. 1926. Dzheleps and beglikcis. In: *Jubilee collection on the past of Koprivshtitsa*. Vol. 1. Sofia: State Printing House, pp. 523 – 534. [Нейчев, А. 1926. Джелепи и бегликчи. В: *Юбилеен сборник по миналото на Копривщица*. Том 1. София: държавна печатница, с. 523 – 534].
- Panayotov, P. 1956. Gyumushgerdan Archive Fund. *Istoricheski pregled – Historical review*, no. 2, pp. 11 – 116. [Панайотов, П. 1956. „Архивният фонд Гюмюшгердан“, *Исторически преглед*, № 2, с. 11 – 116].
- Panova, S. 1967. The commercial and financial activity of the Jews in the Balkans during the 16th – 17th centuries. *Istoricheski pregled – Historical review*, no. 3, pp. 30 – 60. [Панова, С. 1967. Търговската и финансова дейност на евреите на Балканите през XVI – XVII в. *Исторически преглед*, № 3, с. 30 – 60].
- Panova, S. 1980. *Bulgarian merchants during the 17th century*. Sofia: Sofia University Press “St. Kliment Ohridski”. [Панова, С. 1980. *Българските търговци през XVII в.* София: УИ „Св. Климент Охридски“].
- Panova, S. 1996. *Bulgarian Commercial companies on the Austrian market during the 18th century*. Sofia: Sofia University Press “St. Kliment Ohridski”. [Панова, С. 1996. *Български търговски компании на австрийския пазар XVIII в.* София: УИ „Св. Климент Охридски“].
- Pashev, G. 1923. *Golden Book of the Donors for National Education*. Book 2. Sofia. [Пашев, Г. 1923. *Златна книга на дарителите за народна просвета*. Кн. 2. София].
- Paskaleva, V. 1956. Economic penetration of Austria in the Bulgarian lands from the 1830s until the Crimean War. *Istoricheski pregled – Historical review*, Vol. 12, no. 2, pp. 23 – 48. [Паскалева, В. 1956. Икономическото проникване на Австрия у нас от 30-те години на XIX в. до Кримската война. *Исторически преглед*, Год. 12, № 2, pp. 23 – 48].
- Paskaleva, V. 1957. Economic penetration of Austria (Austro-Hungaria) in the Bulgarian lands from the Crimean War until the Liberation. *Proceedings of the Institute for History*. Vol. 7, pp. 113 – 162. [Паскалева, В. 1957. Икономическото проникване на Австрия (Австро-Унгария) в българските земи от Кримската война до Освобождението. *Известия на Института за история*. Т. 7, 113 – 162].
- Paskaleva, V. 1960. About the trade relations between France and the Bulgarian lands from the beginning of the 19th century until the Liberation. *Istoricheski pregled – Historical review*, no. 5, pp. 53 – 84 [Паскалева, В. 1960. За търговските връзки между Франция и българските земи от началото на XIX в. до Освобождението“, *Исторически преглед*, № 5, с. 53 – 84].

- Paskaleva, V. 1962. To the history of the trade contacts between Macedonia with Central Europe during the 19th Century. *Proceedings of the Institute for History*, no. 11, pp. 51 – 80. [Паскалева, В. 1962. Към историята на търговските връзки на Македония със Средна Европа през XIX в. *Известия на Института за история*, № 11, с. 51 – 80].
- Paskaleva, V. 1966. Archival fund “Evlogi and Hristo Georgievi” in the Archive of the Bulgarian Academy of Sciences 1840 – 1878. *Proceedings of the Scientific Archive of the Bulgarian Academy of Sciences*. Vol 3, pp. 57 – 74. [Паскалева, В. 1966. Архивен фонд „Евлоги и Христо Георгиеви“ в Архива на БАН за периода 1840 – 1878 г. *Известия на Научния архив на БАН*. Т. 3, с. 57 – 74].
- Paskaleva, V. 1985. Development of trade/Development of domestic and foreign trade. In: Todorov, N. (ed.), *History of Bulgaria in 14 volumes. Vol. 5. Bulgarian National Revival period 18th – mid 19th century*. Sofia: BAS, pp. 68 – 84, 269 – 285. [Паскалева, В. 1985. Развитие на търговията/ Развитие на вътрешната и на външната търговия. В: Тодоров, Н. (отг. ред.), 1985. История на България в четиринадесет тома. Т. 5. *Българско възрождане XVIII – средата на XIX век*. София: БАН, с. 68 – 84, 269 – 285].
- Paskaleva, V. 1987. Development of trade. In: Sharova, K. (ed.), *History of Bulgaria in 14 volumes. Vol. 6. Bulgarian National Revival period 1856 – 1878*. Sofia: BAS, pp. 58 – 65. [Паскалева, В. 1987. Развитие на търговията. В: Шарова, К. (отг. ред.) 1987. История на България в четиринадесет тома. Т. 6. *Българско възрождане 1856 – 1878*. София: БАН, с. 58 – 65].
- Paskaleva, V. 1986. *Central Europe and lands along the Lower Danube*. Sofia: BAS [Паскалева, В. 1986. *Средна Европа и земите по Долния Дунав през XVIII – XIX в. (социално-икономически аспекти)*. София: БАН].
- Paskaleva, V. 1981. Russian-Bulgarian commercial contacts during the 1850s– 1870. In: *Bulgarian Revival period and Russia*. Sofia: Nauka i Iskustvo, pp. 392 – 412. [Паскалева, В. 1981. Руско-българските търговски връзки през 50-те – 70-те години на XIX в. В: *Българското възрождане и Русия*. София: Наука и изкуство, с. 392 – 412].
- Paskaleva, V. 1958. Austrian-Bulgarian commercial contacts at the end of the 18th and the beginning of the 19th century. *Istoricheski pregled – Historical review*. Vol. 14, no. 5, pp. 83 – 92. [Паскалева, В. 1958. Австро-български търговски връзки в края на XVIII и началото на XIX в. *Исторически преглед*, Год. 14, № 5, с. 83 – 92].
- Paskaleva, V. 1962. Development of urban economy and genesis of Bulgarian burgeoise. In: *Paisius of Hilendar and his epoch 1762 – 1962*. Sofia: BAN, pp. 71 – 126. [Паскалева, В. 1962. Развитие на градското стопанство и генезисът на българската буржоазия. В: *Паисий Хилендарски и неговата епоха 1762 – 1962*. София: БАН, с. 71 – 126].
- Paskaleva, V. 1964. Two unknown trade books of Evlogi Georgiev from 1839. *Proceedings of the State Archives*. Vol. 8, pp. 196 – 202 [Паскалева, В. 1964. Две неизвестни търговски книги на Евлоги Георгиев от 1839 г. *Известия на държавните архиви*. Т. 8, с. 196 – 202].
- Paskaleva, V. 1996. On the economic activity of the firm “Evlogi and Hristo Georgievi until the Liberation. In: *The work of the brothers Evlogii and Hristo Georgievi*. Scientific reports and announcements from the jubilee session in memory of the donor brothers. Karlovo, May 1992. Karlovo, pp. 5 – 12. [Паскалева, В. 1996. За стопанската дейност на фирмата „Евлоги и Христо Георгиеви“ до Освобождението. В: *Делото на братя Евлогий и Христо Георгиеви*. *Научни доклади и съобщения от юбилейната сесия в памет на братята дарители*. Карлово, май 1992 година. Карлово, с. 5 – 12].

- Paskaleva, V. 1987. Trade development. In Sharova, K. (ed.), 1987. *Istoriya na Balgariya. Tom 6. Balgarsko vazrazhdane 1856 – 1878*. Sofia: BAN, pp. 58 – 65. [Паскалева, В. 1987. Развитие на търговията. В: Шарова, К. (отг. ред.), 1987. *История на България в четирнадесет тома. Том 6. Българско възраждане 1856 – 1878*. София: БАН, с. 58 – 65].
- Penchev, P. 2022. The Emergence of Bulgarian Entrepreneurship during the Bulgarian National Revival period. In: *History of Bulgarian Entrepreneurship*. Sofia: SME Promotion Agency. History of Bulgarian Entrepreneurship, pp. 44 – 91. [Пенчев, П. 2022. Зараждане на българското предприемачество през периода на Възраждането. В: *История на българското предприемачество*. София: Агенция за насърчаване на МСП, с. 44 – 91].
- Penev, B. 1918. *Beginning of the Bulgarian Revival*. Sofia: the Headquarters of the Bulgarian Army (Soldiers' Library). [Пенев, Б. 1918. *Начало на Българското възраждане*. София: Издава Щабът на българската армия. (Походна войнишка библиотека)].
- Pletnyov, G. 1977. Economic activity of the Tarnovo entrepreneur Stefan Karagiozov during the National Revival. *Istoricheski pregled – Historical review*, no 1, pp. 62 – 71. [Плетньов, Г. 1977. Стопанската дейност на търновския фабрикант Стефан Карагьозов през Възраждането. *Исторически преглед*, № 1, с. 62 – 71].
- Pophristov, G. 1936. *Svishtov in the Past: 86 – 1877*. Svishtov: P. A. Slavkov. [Понхристов, Г. 1936. *Свищов в миналото: 86 – 1877*. Свищов: П. А. Славков].
- Pranchov, S. 1886. *Koprishitza from the point of view historical, social and economic. Etude*. Plovdiv: Printing House “Edinstvo”. [Пранчов, С. 1886. *Копривищица от точка зрение историческа, социална и икономическа*. Етюд. Пловдив: Печатница „Единство“].
- Russev, I. 2001. The trade in Ragusa (now Dubrovnik) and the creation of Bulgarian trading companies during the revival era (18th to 19th century). *Bulgarian Historical Review – Revue bulgare d'histoire*, no. 3 – 4, pp. 52 – 63.
- Roussev, I. 2015. *The Commercial Modernization during the Bulgarian National Revival period (18th – 19th) as a culture and as a practice*. Veliko Tarnovo: Rovita. [Русев, И. 2015. *Търговската модерност на Българското възраждане като култура и практика*. Изследване и извори. Велико Търново: Ровума].
- Roussev, I. 2020. Entrepreneurship during the Bulgarian National Revival period. Some ideas for comprehensive research on the topic. In: Mitev, P. (ed.), 2020. *Philantropy and entrepreneurship in the Balkans during the 19th century*. Sofia: Sofia University Press „St. Kliment Ohridski“, pp. 39 – 47. [Русев, И. 2020. Предприемачеството през епохата на Българското възраждане (XVIII – XIX в.). Някои идеи за обхватоно изследване по темата. В: Митев, П. (съст.), 2020. *Дарителство и предприемачество на Балканите през XIX в.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 39 – 47].
- Roussev, I., P. Penchev, 2022. On the Early History of the Firms in the Ottoman Balkans. A Coasean Approach, *Hiperboreea*. Vol. 9, no. 2, pp. 203 – 221.
- Sakázov, I. 1929. *Bulgarische Wirtschaftsgeschichte*. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter.
- Sevlievo and the region of Sevlievo. *Research, materials, documents*, 1967. Vol. 1. Sofia: Otechestven front. [Севлиево и Севлиевският край: изследвания, материали и документи, 1967, Кн. 1. София: Отечествон фронт].
- Sharova, K. 1978. Scientific results of the discussion on the role of the bourgeoisie in the Bulgarian liberation movement and upcoming research tasks. *Istoricheski pregled – Historical review*, no. 1,

- pp. 93 – 102. [Шарова, К. 1978. Научни резултати от дискусията за ролята на буржоазията в българското освободително движение и предстоящи изследователски задачи. *Исторически преглед*, № 1, с. 93 – 102].
- Shishmanov, I. 1894. Konstantin G. Fotinov, his life and his work. *Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knizhnina*. Vol. II, pp. 591 – 763. [Шишманов, И. 1894. Константин Г. Фомино, неговият живот и неговата дейност. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, Т. II, с. 591 – 763].
- Shishmanov, I. 1895. Nikola Tarchileshtov. *Bulgarian Review*. Vol. 2, no 7, pp. 158 – 159 [Шишманов, И. 1895. Никола Търчилещов. *Български преглед*, Год. 2, № 7, с. 158 – 159].
- Shishmanov, I. 1903. The First Bulgarian Trade School of D. E. Shishmanov in Svishtov. *School review*, Vol. 8, no. 4, pp. 349 – 358. [Шишманов, И. 1903. Първото българско търговско училище на Д. Е. Шишманов в Свищов. *Училищен преглед*, Год. 8, №. 4, с. 349 – 358].
- Shishmanov, I. 1965. Introduction to the history of the Bulgarian Revival. In: *Selected Works, Vol.1. Bulgarian Revival. Studies*. Sofia: BAS, pp. 43 – 45. [Шишманов, И. 1965. Увод в историята на Българското възраждане“. В: Избрани съчинения, Т.1. *Българско възраждане. Студии*. София: БАН, с. 43 – 45].
- Statelova, E. 1987. *Evlogi Georgiev and liberated Bulgaria*. Sofia: University Press “St. Kliment Ohridski”. [Стамелова, Е. 1987. *Евлоги Георгиев и свободна България*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“].
- Statelova, E. 1997. *Biography of the Bulgarian spirit (the Panitsa family)*. Sofia: academic publishing “Prof. Marin Drinov” [Стамелова, Е. 1997. *Биография на български дух (родът Паница)*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“].
- Staynova, M., A. Velkov, 1969. Turkish documents for the economic activity of Chalakovtsi. *Izvestia na Narodnata biblioteka „Sv. Sv. Kiril i Metodii“*, Vol. 9 (15), pp. 149 – 169. [Стайнова, М., А. Велков, 1969. Турски документи за стопанската дейност на Чалъковци. *Известия на Народната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“*, т. 9 (15), с. 149 – 169].
- Stefanova-Shkodreva, M-T. 2018. *Documents and Articles about Gabrovo during the National Revival period*. Sofia: Pilgrim BG. [Стефанова-Шкодрева, М.-Т. 2018. *Документи и студии за възрожденско Габрово*. София: издателство Пилгрим БГ].
- Stoimirov, H. 1963. “Geshov Family” Archive Fund. *Proceedings of the State Archives*. Vol. 6, pp. 193 – 213. [Стоимиров, Хр. 1963. „Архивен фонд „Семейство Гешови“. *Известия на държавните архиви*. Год. 6, с. 193 – 213].
- Svishtov in the Past and today, 1980. Sofia: Otechestven front. [Свищов в миналото и днес, 1980. София: Отечествен фронт].
- Telbizov, K. 1984. *Bulgarian commercial companies in Transilvania during the 18th century*. Sofia: BAN. [Телбизов, К. 1984. *Български търговски колонии в Трансилвания през XVIII век*. София: БАН].
- Todorov, N. 1972. *The Balkan city in the 15th – 19th centuries. Socio-economic and demographic development*. Sofia: BAS. [Тодоров, Н. 1972. *Балканският град през XV – XIX век. Социално-икономическо и демографско развитие*. София: БАН].
- Traikov, V., N. Zhechev, 1986. *The Bulgarian emigration to Romania in the 14th century – 1878 and its participation in the economic, socio-political and cultural life of the Romanian people*. Sofia: Science and Art. [Трайков, В., Н. Жечев, 1986. *Българската емиграция в Румъния XIV в. – 1878 г. и участието ѝ в стопанския, обществено-политическия и културния живот на румънския народ*. София: Наука и изкуство.].

- Trifonov, Y. 1933. *History of the city of Pleven until the War of Independence*. Sofia: State Printing House. [Трифонов, Ю. 1933. *История на града Плевен до Освободителната война*. София: Държавна печатница].
- Tsonchev, P. 1996 [1929]. *From the economic past of Gabrovo*. Sofia: Open Society. [Цончев, П. 1996 [1929]. *Из стопанското минало на Габрово*. София: Отворено общество].
- Undjiev, I. 1930. Hadzhi Nencho D. Palaveev (Biographical Features and Donations). *School review*, Vol. 29, no. 2, pp. 756 – 762. [Унджиев, И. 1930. Хаджи Ненчо Д. Палавеев (Биографически черти и дарения). *Училищен преглед*, Год. 29, № 2, с. 756 – 62].
- Vasileva, V. 2019. *Inventory of the documents on the economic history of Bulgaria, preserved in the Bulgarian Historical Archive of the National Library “St. st. Cyril and Methodius”. Part One (1648 – 1879)*. Sofia: National Library “St. st. Cyril and Methodius”. [Василева, В. 2019. *Опис на документите за стопанската история на България, запазени в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*. Част първа (1648 – 1879). София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“].
- Vazvazova-Karateodorova, K. (eds.), 1984. *Family archive of Hadjitoshevi*. Vol. 1. (1751 – 1827). Sofia: Ed. of BAS, 1984; Vol. 2, (1827 – 1878). 2002. Vratsa. [Възвъзова-Каратеодорова, К. (съст.), 1984. *Семейен архив на Хаджитошеви*. Т. 1. (175 – 827) София: Издателство на БАН; Т. 2 (1827 – 1878). 2002, Враца].
- Vecheva, E. 1982. *The trade of Dubrovnik with the Bulgarian lands (16th–18th centuries)*. Sofia: Izdatelstvo na BAN. [Вечева, Е. 1982. *Търговията на Дубровник с българските земи (XVI – XVIII в.)*. София: Издателство на БАН].
- Velev, S. 1907. *Golden Book of the Donors for National Education*. Book 1, Plovdiv: Printing House of Hr. G. Danov. [Велев, С. 1907. *Златна книга на дарителите за народна просвета*. Книга 1, Пловдив: печатница на Хр. Г. Данов].
- Yaneva, S. 2004. Economic Life and Social Structure of the Bulgarians during the Revival. In: *History of the Bulgarians: Vol.2. Late Middle Ages and the Revival period*. Sofia: Znanie – Trud Publ., pp. 417 – 500. [Янева, С. 2004. Стопански живот и социална структура на българите през Възраждането. В: *История на българите: Т.2. Късно средновековие и Възраждане*. София: Знание – Труд, с. 417 – 500].
- Yordanova, D., K. Kolarov, 2022. Entrepreneurship and Entrepreneurship. The entrepreneur in different historical periods. Modern Understanding of the Entrepreneur. Business Entrepreneurship and Social Entrepreneurship – the Common and the Different. In: *History of Bulgarian Entrepreneurship*. Sofia: SME Promotion Agency, pp. 10 – 35. [Йорданова, Д., К. Коларов, 2022. Предприемчивост и предприемачество. Предприемачът в различни исторически периоди. Съвременни разбирания за предприемача. Бизнес предприемачество и социално предприемачество – общото и различното. В: *История на българското предприемачество*. София: Агенция за насърчаване на МСП, с. 10 – 35].
- Yurdanov, Y. 1938. *History of Bulgarian trade until Liberation. Brief outline*. Sofia: printing house and type foundry S. M. Staykov. [Юрданов, Ю. 1938. *История на българската търговия до Освобождението. Кратък очерк*. София: печатница и буквоярница С. М. Стайков].
- Zhechev, N. 1970. *Braila and the Bulgarian cultural-national revival*. Sofia: BAS. [Жечеv, Н, 1970. *Браила и българското културно-национално възраждане*. София: БАН].
- Zhechev, N. 1977. Through the history of Teteven emigration to Romania during the National Revival

Period. In: *Teteven: Collection of articles*. Sofia: Otechestven front, pp. 42 – 71. [Жечеv, Н. 1977. Из историята на тетевенската емиграция в Румъния през Възраждането. В: *Тетевен: сборник статии*. София: Отечествен фронт, с. 42 – 71].

Zheyrov, I. 1985. History of the trade association of Vasil and Vlado Manyovi with Hadji Yurdan Slavov from Ruse (1864 – 1870). *Yearbook of the Museums of Northern Bulgaria*, no 4, pp. 71 – 79. [Жейнов, И. 1985. История на търговското сдружение на Васил и Владо Маньови с хаджи Юрдан Славов от Русе (1864 – 1870 г.). *Годишник на музеите от Северна България* (ГМСБ), № 4, с. 71 – 79].

Zheyrov, I. 1990. History of the trading company “Hristaki Ganevi Brothers” from Ruse (1835 – 1877). *Yearbook of the Museums of Northern Bulgaria*, no 16, pp. 71 – 83. [Жейнов, И. 1990. История на търговската фирма „Братя Христаки Ганеви“ от Русе (1835 – 1877). *Годишник на музеите от Северна България* (ГМСБ), № 16, с. 71 – 83].

Correspondence author:

Ivaylo Naydenov, Senior Assistant Professor, PhD

Bulgarian Academy of Sciences

Institute for Historical Studies

52, Shipchenki Prohod Blvd.

1113 Sofia BULGARIA

E-mail: ivo_ngdek@abv.bg

<https://orcid.org/0000-0001-8784-8300>

SCOPUS Researcher ID: 57219931845